

Pojmovnik

KREATIVNE STRATEGIJE: POČETNICA

Kako bi se potaknulo umrežavanje i zajedničko djelovanje različitih organizacija i pojedinaca u polju socijalne borbe, kao i širenje njihovih znanja i vještina među onima koji nisu bili u prilici susresti se s takvim idejama (npr. među većinom srednjoškolskih učenika), izrađen je pojmovnik koji sadrži objašnjenja brojnih pojmova važnih za socijalno-politički aktivizam i odgovarajuće teorijske koncepcije. Cilj je da se razumljivim opisima ponude osnove različitih područja u kojima se radi na društvenim promjenama, a o kojima se ne govori dovoljno ili se govori površno u sustavu obrazovanja i u medijima.

Pojmovnik je integralni dio multimedijalne umjetničko-edukativne instalacije (*toolkit*) kolektivnog autorstva pod nazivom Početnica, a dio je dugoročnog projekta “Kreativne strategije” iniciranog 2010. godine od strane vizualne umjetnice Andreje Kulunčić.

Početnica je, kao treći modul, inicijalno predstavljena u Galeriji Nova u Zagrebu, u produkciji kustoskog kolektiva WHW i Udruge MAPA, kada su na suradnju bili pozvani grupa Direktna demokracija u školi i Novi sindikat te organizacije poput Baze za radničku inicijativu i demokratizaciju (BRID), Ženske fronte za radna i socijalna prava, Feminističkog fronta, Zelene mreže aktivističkih grupa (ZMAG) i Prava na grad. Osim navedenih grupa, u stvaranju Početnice zajedničkog djelovanja sudjelovali su povjesničarka umjetnosti Irena Bekić i teolog Branko Sekulić. Za prostorno oblikovanje *toolkita* zaslužna je arhitektica Mirna Horvat, dok je grafičko oblikovanje *toolkita* osmislio dizajner Luka Juras. Nove dijelove Početnice u 2015. godini dizajnirao je Dejan Dragosavac Ruta.

Početnica koja funkcionira kao alat interakcije sadrži pojmovnik, kartu svjetskih primjera direktnodemokratskih promjena, zbirku angažiranog video-materijala, arhivu dosadašnjih radničkih borbi i literaturu iz područja direktne demokracije, sindikalizma, feminizma, teologije oslobođenja, prava na grad, održivog življenja i angažirane umjetnosti. Paralelno s pokretnim elementima u prostoru, tzv. mobilijarom ili *toolkitom*, Početnica postoji i na internetu (www.pocetnica.org).

Sadržaj

- 5 Afektivna politika → **D**
5 Agencijski rad → **S**
6 Akcijska spremnost radnika → **S**
6 Anarhija → **OP**
7 Angažirana umjetnost → **A**
7 Brojnost članstva sindikata → **S**
7 Demokracija → **OP**
8 Demokratičnost sindikalnih struktura → **S**
8 Demokratska procedura → **OP**
8 Direktna akcija → **D**
9 Direktna demokracija → **D**
9 Dobra → **OP**
9 Dobra ekonomija → **O**
10 Dokumentacijske prakse u umjetnosti → **A**
10 Dostojanstvo → **D**
11 Ekološki otisak → **O**
11 Ekonomija → **D**
12 Ekonomska demokracija → **D**
12 Etična banka → **D**
13 Feminizam → **F**
14 Financijska snaga sindikata → **S**
14 Genetska raznolikost kultiviranih vrsta i pasmina → **O**
15 Građanski neposluš → **OP**
15 Građanstvo → **OP**
16 Grijeih struktura → **K**
16 Grupe solidarne razmjene → **O**
17 Horizontalnost → **D**
18 Ideologija → **OP**
18 Industrijska akcija → **S**
19 Informiranost → **D**
19 Kapital → **OP**
20 Kapitalizam → **OP**
22 Kolektivni ugovor → **S**
22 Komunizam → **OP**
23 Konsenzus → **D**
24 Kršćanski socijalni nauk → **K**
24 Kućanski rad → **F**
25 Liberalizam – ekonomski i socijalni liberalizam → **OP**
26 Liberalizam – neoliberalizam → **OP**
27 Ljudska prava → **OP**
28 Ljudska prava – (1. generacija) građanska i politička prava → **OP**
28 Ljudska prava – (2. generacija) ekonomska, socijalna i kulturna prava → **OP**
29 Ljudska prava – (3. generacija) solidarna prava → **OP**
29 Ljudska prava – (4. generacija) pravo na informacije → **OP**
29 Ljudska prava – individualna i grupna prava → **OP**
30 Nacija → **OP**
31 Narod → **OP**
31 Održivi razvoj → **O**
32 Outsourcing → **S**
32 Partitokracija → **OP**
33 Patrijarhat → **F**
33 Permakultura → **O**
34 Plenum → **D**
34 Politički potencijal umjetnosti → **A**
35 Politika → **OP**
36 Politika hoda → **D**
36 Postkapitalistički grad → **P**
37 Povjerenje → **D**
38 Povjerenje u sindikat → **S**
38 Pravo na grad → **P**
39 Predstavnička demokracija → **OP**
39 Preferencijalna opcija za siromašne → **K**
39 Prehrambeni suverenitet → **O**
41 Prekarni rad → **S**
42 Privatizacijska pljačka → **P**
43 Protagonizam → **D**
43 Rad na određeno vrijeme → **S**
43 Rasa → **OP**
44 Realističnost očekivanja od radničke borbe → **S**
44 Rekomunalizacija dobara → **P**
45 Resursi → **OP**
45 Sindikalizam → **S**
46 Sindikat → **S**
46 Sjemenarski suverenitet → **O**
46 Socijalizam → **D**
47 Socijalni ekumenizam → **K**
47 Solidarnost → **D**
48 Solidarnost sindikalnog pokreta → **S**
48 Spol i rod → **F**
49 Strategije i taktike u umjetnosti → **A**
49 Subjektivnost → **D**
49 Supsidijarnost → **D**
50 Štrajk → **S**
51 Teologija revolucije → **K**
51 Teologije oslobođenja → **K**
51 Tranzicija u održivo društvo → **O**
52 Umjetnost kao društveni laboratorij → **A**
52 Umjetnost kao infrastruktura → **A**
53 Zajednica → **OP**
54 Zakonski okvir sindikalnih akcija → **S**

- D** Direktna demokracija
K Kontekstualna teologija
F Feminizam
S Sindikalizam
A Angažirana umjetnost
P Pravo na grad
O Održivo življenje
OP Opći pojmovi

Afektivna politika

(afekt = lat. *affectus* = snažan osjećaj, strast, težnja)

Taj pojam ima dva različita (i međusobno suprotstavljena) značenja. U prvom (negativnom) značenju, kao *afektivna politika straha*, odnosi se na zastrašivanje populacije kroz intenzivnu medijsku kampanju kako bi se provelo smanjivanje ljudskih prava (pravo na slobodno kretanje, pravo na slobodno izražavanje, pravo na privatnost i sl.) pod izgovorom da se time uspostavlja sigurnost (tzv. *rat protiv terorizma*, epidemije ptičje i svinjske gripe itd.). U drugom (pozitivnom) značenju, koje je svojstveno direktnodemokratskim sustavima (npr. zapatističkim zajednicama u Meksiku), odnosi se na uživanje u ulogu drugog u međuljudskim političkim odnosima. Pod time se podrazumijeva da vrijednost određenog prijedloga koji je važan za funkcioniranje zajednice kojoj pripadamo ne ocjenjujemo samo iz vlastite perspektive, nego pokušavamo razumjeti moguće posljedice za svakog pripadnika zajednice. Takvim se pristupom razvija međusobno uvažavanje pripadnika neke zajednice kako na individualnoj tako i na kolektivnoj razini te se postiže da se svačije mišljenje

uistinu uzme u obzir pri formiranju zajedničkog stava. Na taj se način manjina štiti u odnosu na većinu, ali također može doći do toga da manjina prihvati volju većine iz razumijevanja, a ne zbog pritiska jačeg, što je ključan moment za postizanje konsenzusa.

Agencijski rad

Oblik privremenog zapošljavanja koji osnažuje nesigurne (i za radnike nepovoljne) oblike rada jer privremeno zapošljavanje putem agencija koje iznajmljuju radnike pojednim tvrtkama nije pojmovno određeno zakonom niti je ograničeno na izvanredne slučajeve kao što su povećani opseg rada, određeni sezonski poslovi, zamjena privremeno odsutnog radnika itd. Time se otvara prostor za privremeno zapošljavanje na uobičajenim redovnim radnim mjestima. U Hrvatskoj zakon nije predvidio nikakve mehanizme zaštite radnika zaposlenih preko agencija pa se u pravilu događaju zloupotrebe, ucjene i kršenja radničkih prava. Nadležno ministarstvo ne raspolaže ni osnovnim statističkim podacima o ovom obliku zapošljavanja i rada, iako takve agencije u Hrvatskoj

postoje od 2003. godine. Jedini podatak o agencijama za privremeno zapošljavanje jest da ih trenutno u Hrvatskoj djeluje nešto više od četrdeset.

Akcijska spremnost radnika

Označava spremnost radnika da provedu određeni tip akcija na radnom mjestu, koje su usmjerene na zaštitu i unapređenje njihovih prava. Ona ovisi o brojnim odrednicama kao što su: ranija (ne)iskustva u radničkim akcijama, viđenje uloge sindikata, procjena vlastite snage na temelju brojnosti, procjena krajnjeg ishoda akcije, identifikacija radnika sa svojom grupom radnika i njihovim problemima, pozicija u radnom procesu, tip industrije, itd. Sindikat bi trebao biti borbeno organizacija pa stoga i poticati akcijsku spremnost svojih članova aktivnim radom.

Anarhija

(grč. *anarhia* = bezvlaste, bezvlašće; od *an* = ne, bez + *arhe* = počelo, vlast, ili *arhos* = vođa, vladar)

U antičkoj Grčkoj izraz se koristi uglavnom u negativnom smislu i

označava bezakonje i društveni kaos koji nastaje zbog nepostojanja ili manjkavosti vladajuće strukture. U 19. stoljeću pojam se počinje koristiti da bi se označio sustav ravnopravnosti koji neka zajednica ostvaruje međusobnom suradnjom članova. Ravnopravnost se postiže isključivo bez nametanja odluka drugome ili vladanja nad drugim. Anarhija je, prema tome, sustav koji funkcionira bez hijerarhije, po zajednički uspostavljenim pravilima, uključujući suradnju i međusobno pomaganje. Centralizacija moći u odnosu na većinu pripadnika zajednice (npr. država kao centralni autoritet) suprotna je ideji anarhije. Neki antropolozi nalaze da je čovjek, od pećinskih dana do danas, većinu svog postojanja proveo u zajednicama uređenima po principu anarhije. Istraživanja tzv. “primitivnih” zajednica s izraženim ne-hijerarhijskim strukturama (npr. Bušmani u Africi, neka indijanska plemena u Južnoj Americi) pokazuju da one imaju vrlo visok indeks sreće i da su članovi međusobno vrlo povezani. Evolucijske usporedbe pokazuju da kod primata na višem stupnju razvoja (čimpanze i bono-*boi*) hijerarhijske strukture unutar grupa slabe. Brojni su primjeri zajednica u tzv. “civiliziranom” druš-

tvu koje su uspješno funkcionirale i funkcioniraju po principu anarhije. Sve to čini aktualnim *anarhizam* kao teorijski, socijalni i politički pokret koji teži ostvarenju ideje anarhije.

Angažirana umjetnost

Umjetničke prakse koje propituju društvene situacije i odnose unutar kojih nastaju. Nasuprot ideji o autonomiji umjetnosti, tj. njezinoj samodovoljnosti unutar određenih estetskih normi, angažirana umjetnost temelji se na stavu da je umjetnost umrežena s drugim oblicima čovjekova djelovanja i da je neodvojiva od društvenog poretka zajednice. Smatrajući taj poredak posljedicom određene ideološke konstrukcije temeljene na neravnopravnim raspodjelama u društvu, umjetnici koji se bave angažiranim umjetničkim praksama propituju uspostavljene odnose i situacije, upozoravaju na njihovu pravu prirodu unutar važećega sustava moći i potrebu preslagivanja. Težeći društvenoj promjeni, koristeći se različitim umjetničkim medijima, postupcima i strategijama, oni podrivaju dominantni kulturni ustroj i vladajuću strukturu društva. Umjetnost nije doista angažirana ako samo

prikazuje ili ilustrira problematična mjesta u društvu, već kada potiče promjene.

Brojnost članstva sindikata

Za uspjeh sindikalnog rada važan je broj sindikaliziranih radnika, tj. radnika aktivno uključenih u sindikate. Broj članova daje sindikatu određenu pregovaračku snagu u pregovorima s poslodavcima. U Hrvatskoj odnedavno postoje ozbiljne zakonske prepreke za sindikalni rad na svim razinama ako sindikat nema određeni postotak članova. Veći broj članova znači i veći financijski priljev od članarina, što znači (ili bi trebalo značiti) bolju sindikalnu uslugu. Konačno, o broju akcijski spremnih članova sindikata ovisi uspjeh ili neuspjeh pojedine akcije.

Demokracija

(grč. *demokratia* = vladavina naroda; od *demos* = narod + *kratein* = vladati)

Oblik društvenog uređenja u kojem vlast proizlazi iz naroda, tako da je narod vrhovni nositelj vlasti. To ujedno znači da svi članovi društva (tj. svi građani) imaju jednako

pravo na sudjelovanje u donošenju odluka koje se tiču njihovih života (individualnog života i zajedničkog života), ali se odluke donose na temelju stava većine, pri čemu se teži konsenzusu. S obzirom na to, demokracija je vladavina većine u korist većine.

Demokratičnost sindikalnih struktura

Označava stupanj transparentnosti u radu sindikalnih struktura i njihovu spremnost na kontroliranje od strane članstva. Npr. ako sindikalne strukture kriju od svoga članstva kontakte s upravom, smjenjuju povjerenike sindikata mimo volje članstva, istodobno namećući svoja kadrovska rješenja, itd., radnici bi trebali napustiti takav sindikat.

Demokratska procedura

(procedura = od lat. *procedere* = ići naprijed, napredovati)

Način djelovanja koji određenu zajednicu čini demokratskom. Da bi procedura uistinu bila demokratska, zajednica mora provoditi sljedeće postupke u određenom slijedu: rasprava; formuliranje problema,

pitanja i prijedloga za njihovo rješavanje; rasprava; donošenje odluka; izvršavanje odluka; provjera izvršavanja odluka.

Direktna akcija

Metoda koja podrazumijeva djelovanje odmah nakon donošenja odluke. Usko je vezana za *direktnu demokraciju* kao metodu donošenja odluka. Naziva se direktnom jer nema posrednika između onoga tko donosi odluku i onoga tko tu odluku izvršava, a označava i unutrašnje i vanjsko djelovanje zajednice. Pod unutrašnjim djelovanjem misli se na regulaciju poslova unutar zajednice za njeno održavanje, a pod vanjskim na odnos zajednice prema svojoj okolini, što se u današnjem društvu najčešće ispoljava kroz razne oblike prosvjednog djelovanja. Pritom se direktna akcija razlikuje od građanskog neposluha po tome što tu ne dolazi do kršenja zakona zato da bi se ukazalo na postojeću nepravdu unutar zakona, već zato što se sam zakon koji se krši prepoznaje kao nepravedan te se svojim djelovanjem pokazuje kakav bi on trebao biti.

Direktna demokracija

Oblik uređenja i funkcioniranja zajednice ili društva u kojem svi članovi imaju jednaku mogućnost sudjelovanja u zajedničkom/društvenom životu. Temelji se na zajedničkom ravnopravnom odlučivanju o svim pitanjima važnima za zajednicu. Budući da nema posrednika između subjekta demokracije (građani, narod) i demokratske procedure, direktna demokracija naziva se još *neposrednom* ili *izravnom* demokracijom.

Dobra

Stvari i sustavi koji služe zadovoljavanju ljudskih potreba i pružanju koristi ljudima: od osnovnih sredstava za život (zrak, voda, hrana itd.) do sredstava koja život čine ugodnijim i boljim (javni prijevoz, uređeni gradski prostori, obrazovni sustav itd.). Najčešće se služimo *privatnim dobrima* – opipljivim dobrima u obliku robe koju smo pribavili, sami proizveli ili kupili od nekog drugog. Ono što je prodavaču kapital (prehrambeni proizvod, košulja, automobil, kuća) to je potrošaču dobro (ručak, odjevni predmet, prijevozno sredstvo,

prostor stanovanja). Prema tržišnoj logici, privatnim dobrima smatraju se i neopipljive stvari poput informacija, koje se tretiraju kao roba umjesto kao pravo. U *zajednička dobra* spadaju prirodni (zrak, voda, nastanjiva zemlja) i kulturni resursi (zajedničke službe, zgrade, površine, software) dostupni svim pripadnicima društva. Zajednička dobra mogu biti javna ili privatna. *Javna zajednička dobra* su rijeke, gradske ulice, trgovci i parkovi, javni prijevoz, javna rasvjeta, javna televizija, itd. Javnost tih dobara podrazumijeva njihovo korištenje na dobrobit svih pripadnika društva. *Privatna zajednička dobra* nastaju dugotrajnim korištenjem unutar neke zatvorene zajednice (zemlja na zajedničkom korištenju, zajednički mlin, zajednička mehanizacija itd.). Dobar primjer privatnih zajedničkih dobara su *zadruga*.

Dobra ekonomija

Oblik ekonomije koji podupire kvalitetu života cijele zajednice, a ne kvalitetu života izoliranih pojedinaca ili bogaćenje kao cilj ekonomije. Polazi se od toga da je zajednica više od pukog zbroja pojedinaca koji su njeni pripadnici. Ekonomija ne

može biti dobra ako jedan pripadnik zajednice zadovoljava svoje potrebe ugrožavanjem drugih pripadnika. Dobra ekonomija ne postoji ako nije pravedna, ako nepravedno koristi i dijeli resurse. Prema tome, dobra ekonomija je odgovorna i solidarna, kako prema ljudima tako i prema prirodnom okolišu.

Dokumentacijske prakse u umjetnosti

Umjetničke prakse koje se razvijaju u posljednjih nekoliko desetljeća, a koje se koriste ne-umjetničkim metodama kao što su arhiviranje i popisivanje statističkih, administrativnih i informatičkih podataka. Na taj se način stvaraju nove umjetničke strukture i mreže podataka, reinterpreteraju postojeći narativi, uključuju odbačeni sadržaji, omogućuju nove situacije, itd. Isto tako, na drugačiji se način koriste tradicionalni dokumentaristički mediji kao što su film i fotografija, koji, vezujući se uz umjetničke forme poput performansa i videa, čine nove složene alate za propitivanje društva. Za razliku od same dokumentacije, koja po definiciji nije umjetnost, nego na nju samo upućuje (snimke performansa, privremenih

instalacija itd.), dokumentacijskim praksama nije namjera prikazati prošli umjetnički događaj i učiniti ga na taj način ponovno prisutnim, nego uputiti na umjetničke aktivnosti u kojima se umjetnost ne pojavljuje kao objekt, nego kroz razne intervencije u svakodnevnom životu (npr. stvaranje određenih situacija, oblikovanje složenih zajednica, dugotrajni procesi umjetničkih istraživanja, različite suradnje i slično).

Dostojanstvo

Premda se koristi u različitim kontekstima (filozofija, religija, pravo itd.), ovdje se odnosi na radništvo i ima dva značenja. U prvom, hijerarhijskom, podrazumijeva “dobrog radnika dobrog gazde”. Ako radnik uredno obavlja svoj posao, a gazda ga zbog toga cijeni i uredno plaća, radnik se može osjećati dostojanstveno u odnosu sa svojim gazdom. U drugom, horizontalnom značenju nema dostojanstva za radnika dok god nad njim postoji gazda koji odlučuje umjesto njega. Tek kad radnik sa svojim kolegama zajednički odlučuje o sudbini radnog kolektiva može se osjećati dostojanstveno kao aktivan subjekt koji kreira vlastitu budućnost.

Ekološki otisak

Način mjerenja našeg utjecaja na Planet, odnosno na ekosustave i resurse Planeta. Računa se naša potrošnja, odnosno otisak koji napravimo kroz korištenje energije, hrane, kupovine roba i usluga te stvaranje otpada. To je najtočnije ogledalo naše civilizacije i uči nas da smo, ako imamo prevelik otisak, uzeli resurse ili biokapacitet iz nekog drugog područja na Planetu, odnosno da smo nekome drugom oduzeli mogućnost i slobodu da se razvija. Trenutno smo, na razini cijelog svijeta, u ekološkom minusu, tj. našem planetu je potrebno godinu dana i pet mjeseci da nadoknadi i apsorpira sve što mi potrošimo i zagadimo u godinu dana. Planet stalno kaska za našom potrošnjom i možemo reći da uzimamo sve veće i veće kredite od njega sa sve nepovoljnijim kamatama, baš kao i u ekonomiji.

Ekonomija

(grč. *oikonomia* = upravljanje kućanstvom ili domaćinstvom; od grč. *oikos* = kuća, kućanstvo, dom, domaćinstvo + *nomos* = zakon)

Podrazumijeva širok spektar značenja kao što su gospodarenje vlastitom imovinom, privređivanje pojedinca za osobne potrebe i potrebe zajednice (uključujući radne organizacije, društvo i državu), upravljanje resursima i tokovima novca te postizanje i održavanje materijalnog blagostanja, kako za pojedinca, tako i za cijelu populaciju. Ekonomija se bavi npr. tržištem, gospodarstvom i održivim razvojem, a svi ti i neki drugi elementi mogu se ispravno razumjeti tek kao dijelovi šire cjeline. Problem današnjeg društva je što se ekonomija (i kao znanstvena disciplina i kao djelatnost) prvenstveno promatra kao trgovina, čime se kao apsolutno mjerilo svega, čak i ljudskog života, nameće novčana vrijednost. Posljedično dolazi do ekoloških zagađenja (jer briga za okoliš poskupljuje proizvodnju), do smanjivanja ljudskih prava (zdravstvena skrb i obrazovanje postaju nedostupniji jer, u skladu s logikom tržišta, ne donose profit pa se, osim što se oporezuju, počinju i dodatno naplaćivati; radnicima se smanjuju plaće i pogoršavaju uvjeti rada kako bi njihovi vlasnici zadržali visoke profite, itd.), te do općeg ugrožavanja svih vrsta javnih dobara (privatni kapital je uglavnom u direktnom

sukobu s potrebama zajednice jer svaka mjera koja ide u korist njenih pripadnika znači manji profit za onog čiji je kapital).

Ekonomski demokracija

Pogled po kojem je osnova za ostvarenje demokracije u političkom životu stvaranje povoljnih ekonomskih uvjeta za život ljudi (građana, zajednice, naroda). Bez ekonomskih prava (npr. pravo na stanovanje i primjeren životni standard) ne mogu se ostvariti ni politička prava (npr. pravo na zaštitu od diskriminacije, pravo na pravnu zaštitu te pravo na slobodu izražavanja, kretanja i javnog djelovanja). Za razumijevanje ekonomske demokracije u svakodnevnom životu dovoljno je pogledati čovjeka koji se, nakon što je glasao na izborima, vraća plaćanju kredita da ne ostane bez stana i odlazi na potplaćeni posao na kojem nema utjecaja na način poslovanja, iako zna da se radna organizacija vodi tako da joj se šteti. Zbog svega toga ne može si priuštiti da otvoreno ukazuje na probleme jer nema vremena za javno djelovanje niti sredstava za sudske postupke, a osim toga, ako otvoreno ukazuje na probleme, mogao

bi ostati bez posla pa ne bi mogao plaćati kredit. Tog čovjeka ne možemo smatrati slobodnim, niti društvo u kojem on živi možemo smatrati demokratskim. U skladu s idejom ekonomske demokracije, rješenje je u prebacivanju upravljačke moći nad radnim organizacijama s nekoalicine menadžera na kolektiv koji se sastoji od svih zaposlenika, a može uključivati i širu javnost. Ravnomojnom raspodjelom dobiti sprečava se umjetno stvaranje nestašice uzrokovane neograničenom akumulacijom kapitala pod kontrolom nekolicine, čime se postižu stabilniji poslovni uvjeti i ostvaruje veća sigurnost za sve uključene.

Etična banka

Banka čiji je primarni cilj (za razliku od komercijalnih banaka) zajedničko dobro te osiguranje prava na primanje kredita kroz poslovni proces koji se sastoji od prikupljanja i prenamjene sredstava u kredite za kulturne, društvene i ekološke projekte. Etične banke promiču inkluziju (uključivanje), održivi razvoj, socijalnu ekonomiju i društveno poduzetništvo, podižu svijest o ulozi novca u društvu i o štetnosti ekonomije koja se zasniva na krat-

koročnim profitima. Takve banke u praksi trebaju zadovoljavati određeni niz uvjeta. Primarno trebaju koristiti štednju svojih korisnika ostvarenu kroz procese dobre (etične) ekonomije, a nikako protuzakonito stečen novac, niti novac prikupljen od strane neetičnih industrija (npr. novac iz industrije oružja ili novac nepoznatog porijekla). Trebaju financirati isključivo društveno korisne, ekonomski i ekološki održive projekte. Najveći dio svog profita trebaju ponovno ulagati u zajednicu. Novcem trebaju upravljati transparentno i ne smiju se kockati novcem svojih korisnika, niti sudjelovati u financijskim tržištima. Trebaju biti demokratski organizirane institucije u kojima i korisnici i zaposlenici sudjeluju u upravljanju. Trebaju imati definiran omjer između najviše i najniže plaće (npr. 4:1). Trebaju ulaziti u dugoročne partnerske odnose s korisnicima, koji se temelje na načelu solidarnosti, što znači da trebaju osobno poznavati svoje korisnike i njihove potrebe. U tom smislu, njihovi zaposlenici trebaju biti savjetnici korisnicima jer je svima u interesu da se rizik poslovanja svede na najmanju mjeru. Pri izdavanju kredita trebaju uzimati u obzir ne samo kolateral i čvrste garancije nego i osobne i društvene

garancije mreža u koje je financiranje upućeno.

Feminizam

(od lat. *femina* = žena)

Teorijski, društveni i politički pokret koji zagovara veća prava žena u društvu, odnosno ravnopravnost žena i muškaraca. U različitim povijesnim razdobljima i u različitim društvenim uvjetima, te na različite načine i u različitim organizacijskim oblicima, borio se protiv svih formi ugnjetavanja koje proizlaze iz patrijarhata. Važno je naglasiti da feminizam teži ravnopravnosti između žena i muškaraca, a ne zamjeni jedne (muške) dominacije drugom (ženskom) dominacijom. U tom smislu, i muškarci mogu biti feministi; štoviše, da bi feministički pokret bio uspješan, nužno je da i muškarci budu u njega uključeni. Početke feminizma kao jasno postavljene socijalne i političke borbe nalazimo u 19. stoljeću, kada se kao cilj postavlja stjecanje prava žena na svim poljima, posebice na polju osnovnih političkih prava kao što je pravo glasa (za što su se borile "sufražetkinje"). Taj period u povijesti feminizma naziva se "prvim valom feminizma".

U “drugom valu feminizma”, osobito 1960-ih i 1970-ih, feministički se zahtjevi preciziraju i proširuju, uključujući sustavnu kritiku patrijarhalnog svjetonazora i patrijarhalnih društvenih struktura. U to vrijeme feminizam se diferencira i nastaju različiti feministički pravci kao što su radikalni, socijalistički i liberalni feminizam. Također, feminizam polagano ulazi u akademsku zajednicu čineći značajnu promjenu u okviru postojećih znanstvenih disciplina, njihovog jezika i metodologije (“feminističke epistemologije”). Paralelno dolazi do bujanja različitih političkih inicijativa i organizacija izvan postojećeg poretka i institucija. “Treći val feminizma”, od 1980-ih nadalje, veže se uz širenje polja borbe kroz prenošenje feminističkog uvida na LGBTIQ populaciju (“queer feminizam”), tzv. Treći svijet (“postkolonijalni feminizam”), životnu sredinu (“ekofeminizam”), itd.

Financijska snaga sindikata

Proizlazi većinom iz doprinosa članova kroz financijske članarine. Veća financijska snaga znači veći kapacitet zapošljavanja stručnjaka u stručnim službama sindikata, što

znači bržu i bolju pravnu uslugu, kvalitetniji terenski rad, više informiranja i edukacije, itd. Ipak, velika financijska snaga sindikata ne znači nužno da će se sredstva trošiti isključivo u interesu članstva.

Genetska raznolikost kultiviranih vrsta i pasmina

Odnosi se na ukupan broj sorti i pasmina biljaka i životinja koje čovjek uzgaja. Industrijski model poljoprivredne proizvodnje zasniva se na korištenju sve manjeg broja genetski sve sličnijih “univerzalnih” sorti i pasmina, koje su prilagođene zahtjevima globalnog tržišta i kapitala. Nasuprot *genetskoj raznolikosti* kakvu smo imali nekad, danas govorimo o *genetskoj eroziji*. Prema procjenama FAO-a (UN-ove Organizacije za hranu i poljoprivredu), u posljednjih 100 godina izgubili smo oko 75 % ukupne genetske raznolikosti bilja. Veliki dio te raznolikosti činile su lokalne sorte, varijeteti i populacije koje nikada nisu bile istražene. Time je izgubljen značajan dio ruralne baštine jer mnoge od tih sorti imaju potencijale za različite namjene, prilagodbu specifičnim lokalnim uvjetima proizvodnje, kao i svojstva otpornosti na određene

bolesti i štetnike itd. Genetsku raznolikost važno je sačuvati za buduće naraštaje jer o njoj ovisi budućnost čovječanstva i života na Planetu.

Građanski neposluh

Odbijanje građana da poštuju određene zakone i druga propisana pravila u sferi politike. U demokraciji bi narod trebao biti nositelj suverenosti. Međutim, zbog isključivanja građana iz odlučivanja u bitnim sferama života (npr. ekonomska proizvodnja, očuvanje radnih mjesta, prostorno planiranje, upravljanje zajednički dobrima itd.), demokratski prostor je sužen i ograničen na izvanekonomsku sferu – iako upravo ekonomska sfera najviše oblikuje ostale društvene procese. Nemogućnost odlučivanja o ekonomskoj politici i “tehnokratska” narav upravljanja kompleksnim sustavima izravno utječu na prava građana. Kada političke stranke i politički čelnici sustavno isključuju građanstvo iz tih procesa (npr. projekt “Cvjetni” u Zagrebu ili projekt “Srđ” u Dubrovniku), to isključivanje može se osporiti samo prelaženjem granica uobičajenog političkog djelovanja. Javni prosvjedi, kao i zauzimanje i zaštita javnog

prostora protiv nakana privatnih investitora i javne uprave, što je građanski neposluh koji se percipira kao politički eksces, otvara mogućnost sukobljavanja, artikulacije i izgradnje savezništava između različitih društvenih skupina, gdje se zadanosti političkog odlučivanja mogu dovesti u pitanje.

Građanstvo

Jedan od ključnih pojmova u raspravama o demokraciji, društvu i politici, koji se različito tumači ovisno o različitim teorijskim, kulturnim i socijalnim polazištima. Npr. u antičkom grčkom polisima građanin je mogao biti samo slobodni punoljetni muškarac koji je stanovnik tog polisa, a ne rob, maloljetnik, žena ili stranac); u antičkom Rimu građaninom se smatralo onoga tko je podložan određenom skupu pravila; u srednjem vijeku građanin je bio stanovnik (pripadnik) nekog grada; u liberalizmu se građaninom smatra pojedinac sa slobodom izbora oko načina i intenziteta sudjelovanja u zajednici unutar zadanih pravila, a u republikanizmu aktivan doprinositelj očuvanju državne opstojnosti, itd. Neovisno o tome iz koje se perspektive tumači pojam

građanstva, on u sebi uvijek sadrži aspekt ekskluziviteta, odnosno isključivosti, jer oni koji nisu građani ne mogu uživati prava koja imaju oni koji to jesu. Tako npr. u Hrvatskoj netko sa statusom hrvatskog građanina ima veća prava od nekoga iz Sirije tko pokušava dobiti azil u Hrvatskoj, dok istovremeno u SAD-u građani Hrvatske imaju manja prava od nekoga sa statusom građanina SAD-a. Građanstvo, uz skup prava, sa sobom donosi i skup obaveza, a sve se to definira ustavom i zakonima određene države. U današnjem društvu, za one koji nemaju građanski status (bilo da su imigranti u stranoj zemlji ili neregistrirani pojedinci u vlastitoj zemlji) nedostatak prava je znatno veći u odnosu na nedostatak obaveza koje određena zajednica postavlja pred takve pojedince. U idealnom slučaju, građanstvo nije samo status (tj. pravni status na temelju kojeg netko posjeduje određena prava i zahtijeva od institucija da mu osigura ostvarenje tih prava), nego i uloga (aktivno sudjelovanje u životu zajednice te u njezinom osmišljavanju i kreiranju).

Grieh struktura

Zastranjenje utjecajnih društvenih skupina i institucija koje odobravaju ili čak potiču socijalnu nepravdu radi održavanja i uvećavanja vlastite ekonomske i političke moći, odnosno radi materijalne koristi i iz drugih egoističnih razloga. U teologijama oslobođenja grieh struktura se posebno ističe kao glavna prepreka humanizaciji zajednice i kao jedan od glavnih pokretača institucionalnog nasilja.

Grupe solidarne razmjene

Zajednice koje neposredno povezuju one koji žele nabavljati svježu, domaću, zdravu i ekološku hranu s onima koji je proizvode. Engleski izraz *Community Supported Agriculture* (CSA) pojašnjava da se radi o konkretnoj podršci i jačanju održivosti autonomnih malih i obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava, s ciljem izgradnje održivog sustava prehrane. Grupe solidarne razmjene s jedne strane pružaju mogućnost povoljne nabave zdrave hrane, ali s druge strane garantiraju proizvođačima solidaran otkup proizvoda bez obzira na to jesu li oni estetski idealni ili ne, čak i ako sezonski

izbor nije velik. Najčešći oblik aktivnosti grupa solidarne razmjene je grupno nabavljanje sezonskog organskog voća i povrća direktno od malih lokalnih i/ili ekoloških proizvođača, ali nije jedini, jer ključno je da se radi o transparentnom i solidarnom načinu razmjene proizvoda i usluga, direktnom kontaktu i stvaranju odnosa međusobnog povjerenja. U nekim slučajevima članovi mogu dobiti proizvode u zamjenu za organizacijski posao ili volontiranje. Budući da se teži tome da svi članovi grupa solidarne razmjene preuzimaju određene obaveze, a svi mogu grupi ponuditi svoje proizvode i usluge, zapravo se može reći da ove grupe postupno brišu razlike između proizvođača i potrošača jer svi imaju nešto za ponuditi, odnosno za razmijeniti.

Horizontalnost

(od grč. i lat. *horizon* = paralelan s horizontom, ravan, vodoravan)

U direktnodemokratskoj perspektivi, inzistiranje na jednakosti, odnosno ravnopravnosti među svim članovima određene zajednice. To ne znači nedostatak strukture (jer svaki sustav ima određenu strukturu), ali u direktnodemokratskoj

strukturi nitko nije iznad nekog drugog – ta struktura je horizontalna. Takav pristup isključuje vertikalne, piramidalne, hijerarhijske odnose koji sa sobom nose funkcije predsjednika, predsjedništva, nadzornog odbora i sl., a koje postoje u predstavničkomdemokratskom sustavu, gdje na koncu uvijek manjina donosi odluke, a većini, u najboljem slučaju, preostaje tek da komentira posljedice tih odluka. U horizontalnoj strukturi ne postoje funkcije na temelju kojih netko nekom drugom daje zapovijedi. Ne treba miješati direktnodemokratski donesenu odluku o provedbi nekog projekta s njegovom tehničkom izvedbom. Kao primjer se može uzeti nogomet: svaki tim koji se natječe unutar neke lige mora imati trenera koji kreira igru ako želi postići ikakve rezultate. Trener je taj koji postavlja igrače na njihove pozicije i govori im što trebaju činiti. Razlika između vertikalne (piramidalne, hijerarhijske) i horizontalne (ne-hijerarhijske) strukture nalazi se u tome tko postavlja i smjenjuje trenera s njegove funkcije: je li to uski krug ljudi koji čine upravu nekog kluba i samovoljno odlučuju o svemu ili svi članovi kluba zajedničkim odlučivanjem. Po takvom horizontalnom principu mogu se

birati moderatori sastanaka, koordinatori raznih akcija, mandatari za određene dugotrajnije funkcije i delegati koji će pred drugima predstavljati svoju zajednicu.

Ideologija

(od grč. *idea* = oblik, forma, vrsta, misao, ideja, mentalna slika + *logos* = riječ, govor, zakon, mjera, razlog, ili *-logia* = rasprava, nauk, znanost)

Sustav misli (ideja) kojim se tumači svijet i koji tvori određeni stav usmjeren na praksu (djelovanje). To je, dakle, uvijek primijenjeno mišljenje, mišljenje koje određuje kako se postavljamo prema svijetu (bilo da se radi o politici, ekonomiji, moralu, religiji, znanosti ili umjetnosti). Ideologija se prvenstveno promatra na razini društvenih odnosa kao odraz vladajućih ideja i zahtjeva u nekom razdoblju (npr. ideja i zahtjeva vladajuće klase) ili zajedničkog sustava vrijednosti neke skupine. Priklanjanjem određenom sustavu vrijednosti pojedinac prihvaća i tako oblikovanu ideologiju kao svoju. Premda je ideologija prvenstveno društveni fenomen i, u skladu s time, ima opći i općevažeći karakter, prihvaćanje, odbacivanje ili mijenjanje stavova u odnosu na

određenu ideologiju uvijek je osoban čin. U tom smislu, ne postoji stav koji nije ideološki (npr. koncept “post-ideološkog društva” samo je još jedna u nizu ideoloških postavki), a svatko je, kao zagovaratelj određenih stavova, ujedno i ideolog.

Industrijska akcija

Svaka organizirana akcija radnika ili sindikata kojom se na radnom mjestu smanjuje produktivnost ili oduzima profit poslodavcu. Najpoznatiji oblik industrijske akcije je *štrajk*, ali postoje i drugi oblici: *sabotaža* (onemogućavanje uvjeta za rad onesposobljavanjem strojeva za proizvodnju, onemogućavanjem transporta resursa ili proizvoda i sl.); *detaljno ispunjavanje radnih obaveza* (obavljanje posla uz striktno pridržavanje onih odredbi koje stoje u ugovoru o radu, čime se usporava cjelokupni radni proces, npr. medicinske sestre koje se odbijaju javljati na telefon jer im to ne stoji u ugovoru o radu, carinici koji vrše detaljan pregled svakog vozila, itd.); *usporavanje procesa rada* (smanjenje produktivnosti kroz sporiji rad); *odbijanje prekovremenog rada* (ograničavanje radnih sati na minimum definiran ugovorom o radu,

čime se ne krši zakon, a produktivnost se smanjuje); *okupacija radne organizacije* (radničko preuzimanje kontrole nad svojom radnom organizacijom, najčešće s ciljem sprečavanja njenog zatvaranja, gdje se, za razliku od drugih industrijskih akcija, kao znak protesta može koristiti upravo održavanje proizvodnje).

Informiranost

(od lat. *informatio* = uobličjenje, koncept, nacrt)

Uvjet pod kojim članovi neke zajednice mogu donositi kvalitetne odluke i jedan od ključnih elemenata demokratske procedure i direktnodemokratskih praksi. Pristup što većem broju informacija o stvarima koje ih se tiču svim članovima zajednice omogućuje da kao pojedinci te stvari cjelovitije i kvalitetnije sagledaju, čime se stvara prostor i za donošenje kvalitetnijih odluka. Direktno sudjelovanje u rješavanju problema je najefikasniji način stjecanja informacija, a to se pak omogućuje zajedničkom raspravom i donošenjem odluka. Mogućnost takvog djelovanja je važna i za izgradnju povjerenja u prihvaćanju informacija koje dolaze od pojedinaca upućenijih u neki problem kao

valjanih argumenata na osnovu kojih se može stvarati vlastiti zaključak. Zato je važno održavati što veći broj raznih sastanaka na kojima ljudi mogu ravnopravno sudjelovati i odlučivati, a važno je praviti i zapisnike tih sastanaka putem kojih se dalje mogu informirati oni koji na njima nisu bili prisutni. Isto tako je važno zajednici pružiti što je moguće više materijala kroz sve dostupne medije koji na što je moguće jasniji i konkretniji način obavještavaju o pitanjama koja se tiču zajednice.

Kapital

(“glavni iznos” ili “glavnica”; od lat. *caput* = glava, vrh, ili *capitalis* = glavni, vrhovni, prvi)

Društveni odnos izražen kroz vrijednost koja donosi višak vrijednosti (u vidu sredstava za proizvodnju, gotovih proizvoda, novca i sl.). Da bi nešto bilo kapital, ono već mora biti određena vrsta proizvoda (kamen mora biti tretiran tako da bi postao vrh strijele, polje mora biti obrađeno tako da bi dalo plodove, ruda mora biti iskopana i transportirana da bi se mogla koristiti u proizvodnji, itd.). Iz tog proizlazi da komad zemlje ili izvor vode nisu kapital jer

nisu proizvodi – oni su dobra. Takvo razlikovanje je bitno jer se njime određuje vrijednost određene stvari (iskopana ruda je bez daljnje upotrebe beskorisna i štetna jer zauzima prostor i ne nadoknađuje trošak iskapanja; voda i zemlja jednostavno postoje i nisu trošak nikome). Teorija kapitala otišla je u smjeru u kojem se sve što može donijeti profit (tj. stvoriti višak vrijednosti) tretira kao kapital ili kao “kapitalno dobro” (npr. neplodno zemljište može postati kapitalno dobro ako se urbanističkim planom prenamjeni u građevinsko zemljište, čime njegova novčana vrijednost značajno raste). Na kapitalu kao vrijednosti koja stalno mora rasti kako bi opravdala svoje postojanje gradi se cijela ideologija kapitalizma, prevladavajućeg ekonomskog sustava u svijetu. Kapital je postao ključna odrednica za formiranje svih odnosa u društvu.

Kapitalizam

.....

Ideologija ekonomskog sustava zasnovanog na interesu pojedinca, njegovom pravu na privatno vlasništvo i nadmetanju s drugima. Količina vlasništva je, smatra se, ograničena samo sposobnošću

pojedince za njegovo pribavljanje (proces “akumulacije kapitala”), a ravnopravnost u nadmetanju navodno osigurava “zakon slobodnog tržišta” (“nevidljiva ruka tržišta”) koji se jednako odnosi na svakog te pretpostavlja samoregulirajući čimbenik stabilnosti u društvu. Kapitalističku misao u 18. stoljeću počinje razvijati filozof Adam Smith (“otac moderne ekonomije”) koji, pozivajući se na prirodne zakone, smatra da je čovjek sebično biće koje može mirno živjeti s drugima tek kada društvo reguliranjem zakona uspostavi jednake početne šanse za sve. Prvi problem je to što se pretpostavlja da je čovjek po prirodi prvenstveno sebičan, iako već milijunima godina preživljava u zajednici. Drugi problem se odnosi na jednakost šansi. Naime, da bi postojao, kapitalistički sustav mora se sastojati od dvije društvene klase – kapitalista (vlasnika sredstava za proizvodnju) i radnika (iznajmlivača svog rada za proces proizvodnje), kojima pojedinac često pripada rođenjem, a ne na temelju iskazanih sposobnosti. Kapitalizam nam pokazuje da se tržište ne regulira samo od sebe, da je vrlo nestabilno te da je i dalje podložno monopolu u kojem “mali” (ili “niži”) naspram “velikih” (ili “viših”) nemaju šanse.

Sustav je postavljen tako da bogati postaju još bogatiji, a siromašni još siromašniji, čime se tzv. “niža klasa” uvećava, a tzv. “srednja klasa” se smanjuje ili čak nestaje.

Kolektivni ugovor

Jedna od glavnih poluga sindikalnog rada u ostvarivanju interesa radnika. Njegova svrha je ugovoriti s poslodavcima povoljnije uvjete nego što su određeni Zakonom o radu i drugim zakonima i propisima, ali i osigurati i zaštititi radnička prava od promjena koje bi poslodavci htjeli načiniti na štetu radnika. U kolektivnom ugovoru reguliraju se pitanja kao što su visina i način isplate plaće, uvjeti prekovremenog rada, preraspodjela radnog vremena, razna materijalna prava itd.

Komunizam

(od lat. *communis* = zajednički)

Ideologija zasnovana na konceptu zajedničkog vlasništva nad sredstvima za proizvodnju te ukidanju novca, društvenih klasa i države. Osnova komunizma može se sažeti u sloganu nastalom sredinom 19. stoljeća: “Svatko prema svojim

mogućnostima, svakome prema njegovim potrebama”. Komunističko društvo zamišljeno je kao skup slobodnih i samosvjesnih pojedinaca koji kroz suradnju, a ne međusobnu eksploataciju, ostvaruju boljitak za sve. Današnje javno mnijenje zagušeno je iskrivljenim prikazivanjem komunizma na više razina. Kao prvo, komunizam ne podrazumijeva automatski ukidanje privatnog vlasništva kao jednog od osnovnih ljudskih prava. U sklopu komunističkog društva moguće je imati vlastite stvari, čak i nekretnine. Ono što mora biti zajedničko su sredstva za proizvodnju, s tim da je i to ustvari određeni oblik privatnog vlasništva. Što se pod tim misli može se vidjeti na primjeru zadruga kao radnih organizacija koje su u ravnopravno raspoređenom vlasništvu svih njihovih članova. Ono što se komunizmom isključuje je neograničeno zgrtanje imovine koja bi bila u posjedu samo jedne osobe ili nekoliko osoba, jer takav je odnos uvijek na štetu ostalih. Dakle, za razliku od kapitalističkog društva (u kojem, npr., zbog lihvarskih bankovnih kredita ljudi ostaju bez svojih domova), osnovno ljudsko pravo na neotuđivost privatnog vlasništva može se štititi upravo kroz komunizam, u skladu s idejom da svatko

dobiva prema potrebi. Isto tako, o bivšem Sovjetskom savezu i sličnim državnim uređenjima govori se i piše kao o propalim “komunističkim režimima”, što je pogrešno jer oni su se definirali kao *socijalistički* režimi, a *socijalizam* su smatrali prijelaznim periodom na putu prema komunizmu (to su potvrđivali i time što su organizaciju kojoj je namijenjena uloga upravljanja procesom prijelaza, a koja bi se, nakon njegovog uspješnog završetka trebala raspustiti, nazivali “komunističkom partijom”, dok su države već u svojim nazivima bile određene kao “socijalističke republike”). Taj prijelaz ne samo da ni u jednoj od tih država nije proveden do kraja, nego mnogi kritičari, zbog prisutnosti totalitarnih metoda vladanja, dovode u pitanje i socijalistički karakter tih sustava te za njih kreiraju naziv “državni kapitalizam”. Na komunizam se često gleda kao na “lijepu ali neostvarivu ideju”, ali povijest ljudskog roda uči nas drugačije. Npr. većina tzv. “primitivnih” zajednica bila je ustrojena po komunističkim načelima, što ukazuje na to da je čovjek većinu svog postojanja (od preko 100 000 godina) živio upravo na takav način, a postoje i brojne kršćanske zajednice koje tumače Kristov nauk upravo kao poziv na

komunistički ustroj i koje ga uspješno provode u djelo (*kršćanski komunizam*). Kao dokaz za moguću primjenu komunizma u industrijskom okruženju imamo sjevernu Španjolsku za vrijeme građanskog rata 1930-ih, gdje je veliko područje zemlje uspješno funkcioniralo po načelima *anarhističkog komunizma* (anarhokomunizma).

Konsenzus

(lat. *consensus* = podudaranje, suglasnost, sklad)

Slaganje svih sudionika neke rasprave ili svih članova neke zajednice sa zajednički donesenom odlukom. U nekim institucijama i grupama odluke se donose isključivo konsenzusom (npr. u Vijeću sigurnosti UN-a i u direktnodemokratski organiziranim zajednicama diljem svijeta), dok je drugdje dovoljna natpolovična većina glasača (50 % + 1 glas). Koncept natpolovične većine smanjuje potrebu za konsenzusom, što često dovodi do nerazumijevanja grupa koje svoje rivalstvo prenose i na proces donošenja svih odluka. Primjer za to su parlamenti u kojima se odlučivanje svodi na lobiiranje za određenu opciju, pri čemu je ponekad dovoljan jedan glas da

prevagne određeni stav. Direktna demokracija pridaje veliku važnost konsenzusu. Čak i direktnodemokratske zajednice koje sebi, u određenim okolnostima, ne mogu priuštiti opširne rasprave do postizanja konsenzusa (npr. ako je mnogo “suzdržanih” ili je razlika između onih koji su “za” i onih koji su “protiv” premalena) teže postizanju konsenzusa. U takvom sustavu oni koji donose odluke snose i odgovornost za njihovo provođenje, a da bi to što bolje funkcioniralo važno je da određena odluka bude svima prihvatljiva. Približavanje konsenzusu postiže se točno definiranim odstupanjem (npr. postotak od 90 %, 80 % ili 75 %), a može se postići i arbitrarnim pristupom za svaku odluku zasebno, gdje sudionici, ovisno o važnosti odluke, određuju prihvatljivu većinu. Konsenzus može biti postignut *slaganjem* i *prihvatanjem*. Slaganje podrazumijeva vjerovanje da je određeni prijedlog uistinu najbolje rješenje, dok prihvatanje znači da nekom određena odluka nije prvi izbor, ali joj se priklanja uvažavajući stavove drugih kao relevantne za određenu situaciju.

Kršćanski socijalni nauk

Učenje koje počiva na zahtjevu da se kršćanska vjera kontekstualizira u društvu, odnosno da odgovori na pitanja koja se pojavljuju u određenim društvenim kontekstima. Kršćanski socijalni nauk nastao je kroz odnos praktičnog rada Crkve sa siromašnima, nemoćnima i potrebitima, s jedne strane, te crkvenih teorijskih formulacija o braku, obitelji i društvu, s druge strane. Razvoj nauka prati društvenu dinamiku, te je iz tog razloga u konstantnom procesu definiranja, posebice ako se uzme u obzir da ga razne kršćanske zajednice formuliraju različitim tempom i na različite načine.

Kućanski rad

Zanemareni oblik rada koji je nužan za proizvodnju radne snage. Obično se pod time podrazumijevaju aktivnosti poput kuhanja, pospremanja stana, pranja odjeće, skrbi o djeci i odgoja djece i slično, koje su kroz povijest većinom obavljale žene, što je uvelike i danas slučaj. U različitim povijesnim fazama kapitalizma ta vrsta rada imala je različite oblike i različito se posredovala na ekonomskoj, socijalnoj i političkoj

razini. Npr. dio tog rada su u tzv. “državi blagostanja” (na Zapadu od kraja Drugog svjetskog rata do 1980-ih) na sebe preuzele institucije socijalne države. Danas, u trenutku kada se raspada koncept “socijalne države”, taj teret ponovo pada na žene u kućanstvu. Kućanski rad je dugo ostao neprepoznat kao aktivnost koja bi se trebala uzeti u obzir pri analizi kapitalističkog načina proizvodnje pa ga se često naziva i “nevidljivim radom” ili “neproduktivnim radom”, što (pogrešno) upućuje na njegovu odvojenost od sfere proizvodnje vrijednosti.

Liberalizam – ekonomski i socijalni liberalizam

(od lat. *liber* = slobodan, nesputan, slobodnjački, slobodouman)

Ideologija stvorena na osnovama filozofije prosvjetiteljstva 17. i 18. stoljeća, kojom se nasljednom pravu tadašnjeg plemstva suprotstavlja pravo pojedinca na slobodu privređivanja i odlučivanja o vlastitom životu. Kao nositelji te ideologije nameću se tadašnji nezavisni trgovci i proizvođači, danas poznati pod zajedničkim nazivom “buržoazija”. Liberalizam se gradi na ideji neograničene mogućnosti

stjecanja privatnog vlasništva, čiji je domet uvjetovan jedino vlastitom sposobnošću i interesima, a prostor za takvo djelovanje stvara se što manjim utjecajem države. Tako nastaje stajalište poznato kao “ekonomski liberalizam”, čija je osnovna pretpostavka da se većina ekonomskih odluka donosi na individualnoj razini i da je vođena vlastitim interesima, a ne na razini organizacija koje bi trebale voditi računa o cjelokupnoj zajednici. U teoriji se smatra da se “slobodno tržište”, kao nekom “nevidljivom rukom”, samo od sebe regulira osiguravajući tako ravnopravnost među slobodnim pojedincima, što rezultira boljim, pravednijim društvom. U praksi se taj način razmišljanja ispoljio u obliku kapitalizma. Povijest je ubrzo pokazala da je primjenom takve doktrine samo jedna elita (plemstvo) zamijenjena drugom elitom (buržoazija), a da je neograničena akumulacija kapitala u vlasništvu pojedinaca imala poražavajuće posljedice na društvo u cjelini. To je prvenstveno došlo na vidjelo s pojavom masovnog siromaštva (da bi netko imao više, drugima se mora uskratiti). Postalo je jasno i da ideja individualne slobode nije vrijedila za sve, što se pokazivalo na razne načine, od nehumanih

uvjeta rada u raznim industrijskim postrojenjima do toleriranja ropstva (npr. francuski liberali su, bez ikakve zadržke, 1791. godine podržali vojnu intervenciju na Haitiju kako bi se ugušila tamošnja pobuna robova i zaštitili njihovi privatni interesi, a na američkom kontinentu se tek u 19. stoljeću dogodio vrhunac trgovine robljem kao posljedica industrijske revolucije, jer su se s novim strojevima pamuk i kava mogli obrađivati znatno brže i u većim količinama, što je dovelo do povećanja plantažnih površina, a time i do rasta potražnje za robovskom radnom snagom). To je mnoge teoretičare liberalizma navelo na djelomičnu reviziju vlastitih stavova, a rezultat toga je formuliranje stajališta poznatog pod nazivom “socijalni liberalizam”. Po njemu se opravdava državna intervencija u području ekonomije u slučajevima koji ugrožavaju slobodu pojedinca. U skladu s tim razmišljanjem, oblikovana je i jedna od najpoznatijih liberalnih postavki – da svatko ima pravo slobodno raditi što hoće sve dok time ne ugrožava prava nekog drugog.

Liberalizam – neoliberalizam

Na tragu “socijalnog liberalizma”, a pod utjecajem ekonomske krize 1930-ih godina, nastaje doktrina takozvanog “srednjeg” ili “trećeg puta”, postavljena između dva suprotstavljena koncepta – konzervativne liberalne tržišne ekonomije i socijalističke planske ekonomije. Njemački sociolog i ekonomist Alexander Rüstow je 1938. godine za tu doktrinu skovao naziv “neoliberalizam”. Prvu primjenu koncepta državne intervencije u modernoj ekonomiji po tako postavljenim principima uvodi američki predsjednik Franklin Delano Roosevelt sa svojom politikom “novog poslovanja” (*New Deal*) putem koje SAD izlazi iz ekonomske krize. Najveći doprinos takvom konceptu na svjetskoj razini daje američki ekonomist John Maynard Keynes, po čijem se modelu veliki broj država obnavljao nakon razaranja iz Drugog svjetskog rata, tako da je dobio naziv “kejnezijanska ekonomija”. Do 1960-ih godina termin “neoliberalizam” u potpunosti nestaje iz upotrebe, da bi se s početkom 1980-ih opet pojavio, ali u drugom značenju. Za njegovu novu upotrebu zaslužni su ekonomisti okupljeni 1973. godine u Čileu pod dikta-

turom Augusta Pinocheta, školovani većinom na Sveučilištu u Chicagu pod mentorstvom Milтона Friedmana, poznati i pod nazivom “čikaški momci”. Njihov je koncept vraćanje doktrini klasičnog ekonomskog liberalizma smanjivanjem utjecaja države i deregulacijom tržišta. Naziv “neoliberalizam” tom konceptu daju latinoamerički ekonomisti suprotstavljeni “čikaškim momcima” (slično kao što se “neofašizmom” nazivaju nove pojave stare fašističke ideologije). Upotreba termina u tom smislu vrlo brzo prelazi iz španjolskog u englesko govorno područje, da bi potom bila prihvaćena i na svjetskoj razini. Neoliberalizam se u obje verzije odlikuje nedosljednošću (zagovaranje smanjenja utjecaja države od strane buržoazije, dok se istovremeno koriste mehanizmi države za zaštitu interesa buržoazije) i problemima poput povećanja nejednakosti, rasta siromaštva, opće ekonomske nesigurnosti i sl.

Ljudska prava

Ideja prema kojoj svako ljudsko biće svojim rođenjem, bez obzira na spol, porijeklo, državljanstvo ili neku drugu pripadnost, posjeduje

određena neotuđiva prava. To znači da se, neovisno o procesu kojim se do toga došlo i periodu u kojem se to dogodilo, jednom kad je nešto prepoznato kao ljudsko pravo to smatra urođenim svim ljudima. Postoje različite klasifikacije ljudskih prava i za svaku od njih postoji kritika koja ukazuje na razne probleme u određenoj podjeli, ali kao najšire prihvaćena klasifikacija nametnula se podjela na *negativna* i *pozitivna* ljudska prava. *Negativna ljudska prava* su neaktivna, dakle, ne traže akciju vanjskih čimbenika da bi se poštivala (npr. za poštivanje prava na život dovoljno je pustiti čovjeka da živi, a za poštivanje prava na slobodu govora dovoljno je pustiti čovjeka da slobodno govori). *Pozitivna ljudska prava* su aktivna, dakle, traže akciju vanjskih čimbenika da bi se poštivala (npr. pravo na zdravstvenu zaštitu ili pravo na obrazovanje). Na toj osnovi se dalje gradi podjela na *građanska* i *politička prava* te *ekonomska*, *socijalna* i *kulturna prava*. Različito razumijevanje dovodi i do različitog tretiranja važnosti određenih ljudskih prava. Tako je u socijalističkim državnim sustavima značajna pažnja bila posvećena ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, dok u kapitalističkim

državnim sustavima naglasak ostaje prvenstveno na građanskim i političkim pravima. Još jednu široko prihvaćenu klasifikaciju (najviše u europskoj pravnoj tradiciji) donio je 1979. češki pravnik Karel Vasak koji je predložio tri generacije ljudskih prava: *prva generacija* su građanska i politička prava (pravo na život, političko sudjelovanje itd.), *druga generacija* su ekonomska, socijalna i kulturna prava (pravo na opstojnost, kvalitetu života itd.) i *treća generacija* su solidarna prava (pravo na mir, pravo na čisti okoliš itd.).

Ljudska prava – (1. generacija) građanska i politička prava

Skupina ljudskih prava kojom se pojedince štiti od ugrožavanja od strane države i privatnih organizacija te se osigurava njihova sloboda sudjelovanja u građanskom i političkom životu zajednice bez diskriminacije ili represije. *Građanska prava* uključuju zaštitu čovjekovog fizičkog i psihičkog integriteta (zaštitu života i sigurnosti, zaštitu od diskriminacije na temelju izgleda, roda, porijekla, seksualne orijentacije, narodnosti, religije ili invaliditeta) te individualna pra-

va (pravo na privatnost, pravo na slobodu misli i savjesti, pravo na slobodu govora i izražavanja, pravo na religiju, pravo na javno istupanje, pravo na okupljanje i pravo na kretanje). *Politička prava* uključuju pravo na nepristranu pravnu zaštitu (pravo na pošteno suđenje, pravo na dostojanstven pravni proces, pravo na traženje pravne zadovoljštine) te pravo aktivnog sudjelovanja u javnom i političkom životu (pravo na udruživanje, pravo na zahtijevanje, pravo na samoobranu i glasačko pravo).

Ljudska prava – (2. generacija) ekonomska, socijalna i kulturna prava

Skupina ljudskih prava kojom se nastoji različitim ljudima osigurati jednake uvjete i tretman u društvu, a uključuje: pravo na zdravstvenu skrb, pravo na rad, pravo na obrazovanje, pravo na smještaj, pravo na adekvatan životni standard, pravo na posao, pravo na kulturu i znanost itd.

Ljudska prava – (3. generacija) solidarna prava

Skupina prava koja se još naziva i “prava u nastajanju” jer su ta prava još uvijek politički i pravno najmanje zastupljena u svijetu, a i u teorijskim raspravama je stupanj neslaganja znatno veći nego kod drugih skupina (“generacija”) ljudskih prava. Ta prava uključuju: grupna ili kolektivna prava, pravo na samoodređenje, pravo na ekonomski i socijalni razvoj, pravo na zdrav okoliš, pravo na prirodne resurse, pravo na komunikaciju, pravo na sudjelovanje i kulturno nasljeđe, pravo na međugeneracijsku pravednost i održivost itd.

Ljudska prava – (4. generacija) pravo na informacije

Inicijativa za definiranje te grupe ljudskih prava i njeno pravno reguliranje dolazi kao odgovor na način na koji se znanje tretira u današnjem pravnom sustavu. Termin koji se koristi u pravnom sustavu je “intelektualno vlasništvo”, što je greška već u samom nazivu jer tretira informaciju kao vlasništvo, a to

znači da je izjednačava s robom. Informacija se od robe razlikuje u tri aspekta: po oskudnosti (vrijednost robe određuje se prema tome koliko je dostupna zajednici; što je dostupnija, to joj vrijednost više pada, dok nasuprot tome, što je količina informacija veća, to im više raste i zajednička vrijednost); po obliku (roba može postojati samo u određenom vremenu i prostoru, dok je informacija vremenski neograničena i nije definirana prostorom); po raspodjeli (raspodjelom robe svatko dobija manju količinu iste, dok informacija nije djeljiva; razmjenom informacija njihova količina samo raste). Ta generacija ljudskih prava svoju odrednicu gradi upravo na tome da informaciju ne tretira kao pružanje usluge (na osnovi čega je stvoren sustav patenata i autorskih prava), nego kao društvenu danost koju se ne smije uskraćivati. U tom smislu, tu se radi o grupi negativnih, a ne pozitivnih ljudskih prava.

Ljudska prava – individualna i grupna prava

Skupina ljudskih prava koja se odnosi na individue (pojedince) i grupe (skupine, kolektive). *Individualna (pojedinačna) prava* odnose se

na pojedince, čak i ako su podijeljeni na različite klase, što znači da se one koji bi ta prava trebali uživati promatra prvenstveno kao individue. U tradiciji zapadnog svijeta individualna prava se često povezuju s političkom i ekonomskom slobodom, na osnovu čega se grade ideje jednakosti pred zakonom i zaštite pojedinca od države. Primjeri toga se mogu naći već u dokumentu *Magna Carta* (1215.), koji se smatra začetkom pravne regulative ljudskih prava, a u kojem engleski kralj prihvaća da njegova volja može biti obvezana zakonom i gdje se vrlo jasno navodi zaštita određenih prava njegovih podanika. *Grupna (skupna, kolektivna) prava* tiču se društvene kontrole i kao predmet zaštite odnose se prvenstveno na ljudske zajednice, a ne na ljude kao pojedince. Ta vrsta prava kroz povijest se koristila i za ugrožavanje i za potpomaganje individualnih prava te je taj koncept i u današnje vrijeme opterećen mnogim kontroverzama. Negativne primjere u povijesti možemo pronaći u vrijeme kolonijalizma (u idejama koje su ga opravdavale, npr. u legaliziranom ropstvu primijenjenom na specifične populacije kao što je to bilo na američkom kontinentu) ili u razdoblju nacizma i u Drugom svjetskom ratu (koji je Hitler pokrenuo

pod izgovorom traženja životnog prostora, “Lebensraum”, za svoj, njemački narod). U današnje vrijeme grupna se prava često zagovara kao aktivni doprinos ostvarenju jednakosti među ljudima. Tu se, pored jednakosti pred zakonom, misli i na ekonomsku jednakost kojom se bitno određuje kvaliteta života. Takva se stremljenja mogu vidjeti u političkim i pravnim inicijativama koje poznajemo pod nazivom “afirmativna akcija” ili “pozitivna diskriminacija”, kroz koje se grupama sa slabijim položajem u društvu (npr. žene, Romi, osobe s posebnim potrebama itd.) pružaju dodatne mogućnosti kako bi ostvarili ravnopravan suživot s ostalim grupama, ali mogu se vidjeti i na nivou cjelokupne populacije kroz borbu protiv raznih vidova klasne nejednakosti, a u krajnjoj liniji i kroz borbu za besklasno društvo.

Nacija

(lat. *natio* = rod, narod, svojta, pleme, skup)

Društveni konstrukt kojim se označava historijski formirana veća zajednica ljudi s razvijenom svijesću o zajedničkoj pripadnosti i cjelovitosti, primarno na osnovi zajedničkog

teritorija i ekonomske povezanosti, a tek sekundarno (i često krivo) na osnovi zajedničkog jezika i etničke pripadnosti (npr. Austrijanci i Nijemci pripadnici su različitih nacija, iako govore istim jezikom, a građani Sjedinjenih Američkih Država pripadaju istoj naciji, iako su skup velikog broja raznih etničkih skupina).

Narod

S jedne strane, znači pojedine etničke skupine, a s druge strane, veliku skupinu ljudi bez obzira na (etničko) porijeklo. U drugom, širem smislu, narod je najširi društveni sloj, skup svih građana u nekoj državi (npr. Hrvatskoj) ili zajednici država (npr. Europskoj uniji), ali se može odnositi i na druge skupine, uključujući i cjelinu ljudske populacije. Ideologije socijalizma, komunizma i anarhizma naglasak stavljaju na drugo značenje pojma, smatrajući nacionalne i etničke koncepte kočnicama u stvaranju boljeg društva.

Održivi razvoj

Kontinuirano društveno i ekonomsko napredovanje, ali uz očuvanje

okoliša i prirodnih resursa. Taj razvoj ipak podrazumijeva ekonomski rast, a ekonomski rast se nužno temelji na održavanju i poticanju što veće potrošnje. Beskonačan rast na konačnom planetu s konačnim resursima je očita besmislica, pa se stoga postavlja pitanje koliko je težnja “održivom” razvoju zapravo samo izraz težnje da *business* ostane *business as usual*, da potrošnja globalno ostane kakva jest ili da nastavi rasti, a da se ekonomske aktivnosti već poznatih poslovnih igrača samo malo “zelenije” upakiraju. Puno realniji cilj bio bi tzv. “degrowth”, odnosno smanjenje ekonomskog rasta ili, po potrebi, negativan rast do razine koja je stvarno održiva, a na kojoj naš ekološki otisak ne premašuje biokapacitet, ali bez smanjenja kvalitete života. Nužno je shvatiti da to ne bi bilo nazadovanje, nego prava održivost, odnosno kreativno osmišljavanje praktičnih rješenja koja nisu konkurencija jedna drugima nego se međusobno podupiru, kako bi mogla opstati u situaciji manje (a ne veće) dostupnosti resursa. Dakle, “degrowth” poziva na potpuno napuštanje prevladavajućeg ekonomskog modela, dok ga održivi razvoj nastoji po svaku cijenu održati.

Outsourcing

(od engl. *out* = iz, izvan + *source* = izvor)

Outsourcing (hrv. = *izdvajanje posla*) ili prijenos ugovora o radu podrazumijeva prijenos poduzeća, dijela poduzeća ili djelatnosti s jednog poslodavca na drugog. Uslijed navedenog dolazi i do prijenosa ugovora o radu radnika koji rade kod tog poslodavca u djelatnosti koja se prenosi. Radi se o iznajmljivanju ili preseljavanju radnika iz jednog poduzeća u drugo. Najčešće je riječ o sekundarnim djelatnostima, poput usluga čišćenja i kuhanja u školama ili bolnicama. Iz tog je vidljiva i feminizacija pojedinih zanimanja te diskriminacija žena jer upravo takve poslove obavljaju žene koje onda mahom imaju niže nadnice i rade u nesigurnim uvjetima rada. *Outsourcingom* se ugrožavaju standardi usluge i kvaliteta poslovnog procesa, kao i sigurnost i prava radnika koji nemaju izbora nego se prisilno (po nalogu poslodavca) preseljavaju, što je praćeno i smanjivanjem plaća i otkazima, jer se rad vodi kao materijalni trošak.

Partitokracija

(od *partija* = (politička) stranka + grč. *kratein* = vladati)

Vladavina političkih partija (stranaka). Forma predstavničke demokracije u kojoj su glavni, a nerijetko i jedini akteri političkoga života političke stranke te njihovi dužnosnici i članovi. To znači da je mogućnost sudjelovanja građana u raspravama od općeg interesa i u donošenju političkih odluka još manja negoli u modelu predstavničke demokracije, te da su profesionalni političari još udaljeniji od “baze”, tj. od građana ili naroda, jer su u prvom redu predstavnici svojih stranaka (i s njima povezanih interesnih skupina), a ne “predstavnici birača” ili “narodni zastupnici”. Među primjere ekstremne partitokracije, osim jednostranačkih političkih sustava, spada i tzv. dvostranačje (republikanci i demokrati u Sjedinjenim Američkim Državama, slično kao HDZ i SDP u Hrvatskoj). Većina današnjih sustava koji su definirani kao demokratski i višestranački zapravo funkcionira po partitokratskom modelu.

Patrijarhat

(grč. *patriarhia* = vladavina otaca, ili *patriarhes* = glava ili vladar porodice; od grč. *patria* = rod, porodica + *arhein* = vladati)

Skup društvenih odnosa koji podrazumijeva sistemsko potlačivanje i iskorištavanje žena. Iako postoje brojne rasprave o tome je li patrijarhat tek ostatak predkapitalističkih društvenih odnosa, odvojenih od same ideje kapitalizma, valja uvidjeti da je aktualni društveni ustroj koji počiva na kapitalističkom načinu proizvodnje nužno patrijarhalan, odnosno da su različiti historijski oblici patrijarhata i patrijarhalnih institucija (npr. obitelj) zadržani dinamikom kapitalističkog sistema. Stoga patrijarhat treba promatrati u odnosu na kapitalistički način proizvodnje. Tako se pokazuje da su potlačivanje i iskorištavanje žena i ženskog rada, rodna podjela rada, oblici neplaćenog i potplaćenog kućanskog rada, kao i ideološki mehanizmi koji ih legitimiraju, ključni za održavanje kapitalističkog oblika proizvodnje. Ipak, patrijarhat u kapitalizmu doživljava transformacije. Tradicionalni model u kojem muškarac radi za “obiteljsku nadnicu”, a žena ostaje kod kuće kao kućanica, u opadanju je, čime

se i muški autoritet unutar obitelji urušava. No aktualni neoliberalni režim, u kojem su žene prinudene potražiti nadnicu i posao na tržištu rada (najčešće prekarne i slabije plaćene poslove) te, uslijed postupnog ukidanja javnih servisa države blagostanja, privatno plaćati skrb (opet najčešće žene u još lošijem socijalnoekonomskom položaju), strukturno ponavlja sistemski karakter patrijarhata.

Permakultura

(od lat. *permanens* = koji traje, koji ostaje ili se održava + *cultura* = uzgajanje, uzgoj)

Sustav za dizajniranje i projektiranje održivih zajednica. Dizajnirati se može stan, kuća s okućnicom, imanje, ali i poduzeće, gradska četvrt ili cijeli grad. Što je sustav raznolikiji, to je fleksibilniji i otporniji na probleme koji su izazvani vanjskim faktorima. Glavni principi permakulture su: briga za zemlju, briga za ljude i pravedna raspodjela viškova. Kroz permakulturu se stvaraju rješenja za povećanje prinosa hrane, za poboljšanje kvalitete tla, ali i za poboljšanje ljudskih odnosa (ne održavaju se samo na razini na kojoj već jesu). Ne stvara se

zagađenje niti otpad, te se kvalitetno zadovoljavaju životne potrebe, uz optimalno korištenje raspoloživih resursa i uz minimalan utrošak energije. Permakulturni pokret nastao je u Australiji 1970-tih, ali koristi i metode tradicionalnih zajednica – od uzgoja biljaka trajnica za hranu i kompostiranja biootpada do gradnje lokalnim prirodnim materijalima. Izraz je izvorno značio “permanentna agrikultura” (održiva poljoprivreda), ali se sve više koristi u smislu “permanentna kultura”, jer postaje jasno da nijedno imanje ne može biti u potpunosti samoodrživo i da je osmišljavanje održive zajednice još veći, ali i nužan izazov.

Plenum

(lat. *plenum* = pun, potpun)

Otvoreni skup (sastanak, sjednica) kojemu mogu pristupiti svi zainteresirani koji imaju zajednički problem ili trebaju donijeti zajedničku odluku. U plenumu svi imaju jednako pravo sudjelovanja u raspravi, donošenja odluka i izvršavanja tih odluka. Može se organizirati na stalnoj (npr. tjednoj) bazi ili se na samom plenumu može donijeti odluka o održavanju sljedećeg. Ravnopravnost sudionika plenuma

odnosi se i na “tehničko osoblje” plenuma: ljude koji će pripremiti plenum (oglasiti da se održava, rezervirati mjesto na kojem će se održati, priskrbiti opremu za održavanje itd.), ljude koji će se brinuti o raspravi za vrijeme samoga plenuma (moderirati raspravu, pratiti red javljanja, davati i po potrebi oduzimati riječ, predstavljati točke dnevnog reda, čitati obavijesti itd.) te ljude koji će se pobrinuti da se odluke donesene na plenumu provedu (koordinirati rad radnih grupa, pratiti medijske odjeke neke akcije itd.). Pojedinci zaduženi za izvršavanje plenumskih zadataka mogu imati mandat ili biti delegirani izravno na plenumu, kojemu na sljedećoj sjednici podnose izvještaj i odgovaraju za ono što (ni)je provedeno.

Politički potencijal umjetnosti

Umjetnost i politika nisu potpuno odvojena područja. Umjetničke prakse mogu podržavati određeni simbolički i ideološki poredak osiguravajući opstojnost hegemonijskoga društvenog modela (dominacija jednog društvenog sloja), ali ga isto tako mogu i opstruirati upozoravajući na one njegove aspekte

koje vladajuća politika zamagljuje. Naprimjer, u danas prevladavajućem liberalnom društvenom modelu pokušava nas se uvjeriti u to da vlada opći konsenzus oko bitnih značajki tog modela. Takvo poimanje negira političko suprotstavljanje i relativizira značaj pojedinačnih političkih odluka i izbora, pa sukladno tomu pasivizira ljude. No pružanje otpora, suprotstavljanje ideološkim konstrukcijama (npr. nacionalni, rodni i drugi stereotipi) te destabiliziranje postojećega sustava svojstveni su umjetničkom djelovanju. Pritom se politički potencijal umjetnosti ne realizira tek u upozoravanju na simptome u društvu, nego i u postizanju stvarnih pomaka unutar dominantne društvene norme. Da bi to postigli, umjetnici koji se bave angažiranim umjetničkim praksama uspostavljaju nove strategije: zauzimaju različite pozicije, preuzimaju metodologije iz drugih područja djelovanja, zamjenjuju identitete, zaposjedaju javne prostore ili se prikivaju mikrijskim taktikama. Prema tome, iako je i sama dijelom dominantnog poretka suvremenoga društva, umjetnost može biti kritička i aktivistička u odnosu na vlastito okrilje i aktivirajuća u odnosu na publiku, čime njezino djelovanje postaje političko.

Politika

(grč. *politika* = znanost ili umijeće reguliranja međuljudskih i javnih odnosa; od grč. *politikos* = koji se tiče polisa, građana, građanskog, javnog, državnog)

Prvenstveno se shvaća kao umijeće upravljanja javnim poslovima na lokalnoj, regionalnoj ili državnoj razini, a oni koji obnašaju takve funkcije ili ih žele obnašati nazivaju se političarima. Takav pogled stvara dojam da se oni koji nisu direktno uključeni u te aktivnosti ne bave politikom ili da ih politika ne zanima. Svako naše djelovanje u odnosu prema drugima jest ili može biti političko djelovanje. Ako zagovaramo određene promjene u društvu kroz javne rasprave, peticije, prosvjede i sl., vršimo utjecaj na javnu sferu društva, a to je političko djelovanje. Ako odlučimo da nećemo sudjelovati ni u kakvim političkim akcijama, npr. glasanju na izborima ili prosvjedu, to je konkretna politička odluka s konkretnim političkim posljedicama. Na kraju, odnos kakav imamo sa svojim susjedima ovisi o našoj sposobnosti političkog djelovanja. Ideja slobode nastala u antičkoj Grčkoj čovjeka promatra kao “zoon politikon” (Aristotelov pojam koji se može

prevesti i kao “političko biće”), dok ideja dobrovoljnog isključivanja slobodnih ljudi iz politike dolazi s teorijom liberalizma. Upravo se kroz slobodu odlučivanja o stvarima važnima za zajednicu formirao koncept demokracije, vladavine naroda, a to je jedini način na koji čovjek može kvalitetno utjecati na dobrobit zajednice i na vlastitu dobrobit.

Politika hoda

Drugačiji pogled na izgradnju određenog društvenog i političkog sustava od onog koji prevladava u današnjim društvima na globalnoj razini. Pojam, koji je nastao u direktnodemokratskim zajednicama Latinske Amerike, naglasak stavlja na sam proces, a ne na ostvarenje nekog cilja. Osoba koja prihvaća politiku hoda neće reći da su u zajednici postavljena određena pravila, nego će uvijek istaknuti da se ona postavljaju, tretirajući ih tako kao nezavršeni čin. Na takav se način pravila “u hodu”, kroz primjenu, konstantno preoblikuju, omogućujući tako njihovo poboljšanje.

Postkapitalistički grad

Moderni grad je kapitalistički grad i obilježen je svim proturječjima kojima je obilježen kapitalizam. On je potčinjen potrebama širenja kapitala – sve intenzivnijoj proizvodnji i potrošnji dobara – prema čijim se zahtjevima grad spontano i planski razvija. Grad mora osigurati raspoloživost velike količine različito obrazovane radne snage, nezaposlenih, potrošača i tržišta, ubrzane stanogradnje, prometne infrastrukture, logistike te proizvodnje hrane van grada. Međutim, grad obilježavaju i potrebe njegovih stanovnika za kvalitetom života u pogledu hrane, stanovanja, zdravlja, rada, druženja, zabave itd. Potrebe ravnopravnog društva u sukobu su s potrebama intenzivnog stvaranja profita. To se posebno očituje u razdoblju neoliberalizma, kad se upravo ono što osigurava stabilnost života potčinjava nesigurnostima tržišta. Neoliberalni grad obilježavaju privatizacija, javno-privatna partnerstva, zaduživanje i brendiranje grada. Graditi postkapitalistički grad znači omogućiti njegovim stanovnicima život koji sve manje ovisi o nužnosti zarađivanja nadnice te samoupravljajčko oblikovanje zajedničkog života i rada.

Povjerenje

U *predstavničodemokratskom modelu* povjerenje znači traženje vođe ili manje grupe ljudi za koje se vjeruje da će znati donositi i provoditi u djelo odluke na korist zajednice koja ih je izabrala. Ako se pokaže da taj vođa ili ta grupa nisu djelovali na korist zajednice ili jednostavno nisu bili dovoljno sposobni, odgovornost za nastalu štetu snose isključivo oni. Zajednica tada takvu situaciju pokušava riješiti traženjem novih vođa kojima će dati povjerenje za popravak nastale štete i daljnje uspješno djelovanje uz isti onaj rizik s kojim su izabrali i prijašnje vođe. Upravo zbog te nesigurnosti koju predstavnički model samim svojim ustrojem konstantno proizvodi osmišljene su razne komplicirane procedure opoziva izabranih. Iako je namjera tih procedura zadovoljenje ideje demokracije (čak i u takvim izvanrednim situacijama kad netko svojim djelovanjem tu ideju ugrožava), učinak je upravo suprotan. Kao prvo, sama procedura usporava provedbu smjene, a kao drugo, samo postojanje takvih odredbi (odredbi koje tvore kompliciranu proceduru smjene s položaja) zapravo je iskaz dubokog osjećaja nepovjerenja jer sve ljude koji preuzimaju neke funk-

cije takvim se odredbama unaprijed tretira kao prevarante. U sociologiji i psihologiji već je odavno prepoznato da onu sliku koju društvo stvara o nekom pojedincu ili grupi i na osnovi koje ih tretira na kraju počinju prihvaćati i oni sami te se u skladu s tim dalje i ponašaju. Kad je netko na vodećem položaju, ni uz najbolju volju ne može postići da su baš svi zadovoljni njegovim radom, a nezadovoljni će uvijek prozivati jer kad ne snosiš odgovornost, prozivanje je jedino što ti preostaje. Onaj tko je na vodećem položaju zbog toga, pak, osjeća sve veći pritisak da pošto-pošto provede svoje ideje u djelo kako bi dokazao da je bio u pravu, a to stvara plodno tlo za zloupotrebu tog položaja, čak i uz najbolje namjere. U *direktnodemokratskom modelu* povjerenje znači podrazumijevanje da svaki član određene zajednice za tu zajednicu želi najbolje i da je to misao vodilja cjelokupnog djelovanja zajednice. U takvoj atmosferi, u situaciji u kojoj se pojedini članovi ne slažu oko određene stvari, rasprava – koliko god bila žestoka – ne vodi se s mišlju da netko ima neke skrivene namjere, nego da samo ima drugačija viđenja rješenja za neki problem. S obzirom na princip horizontalnosti, kao glavnu odrednicu direktnodemokratskih

sustava u kojima je odgovornost zajednička, a ne pojedinačna, takva vrsta povjerenja je jednostavno nužnost.

Povjerenje u sindikat

Jedan od preduvjeta sindikalnog rada. Ako radnici nemaju povjerenja u svoje sindikalne povjerenike i profesionalce zaposlene u stručnim službama sindikata, sindikalni je rad znatno otežan. Povjerenje nije nešto što se unaprijed daje sindikalnim strukturama, nego se treba zaslužiti sindikalnim radom. Prije poklanjanja povjerenja određenom sindikatu radnik bi trebao sagledati prijašnje akcije sindikata i razgovarati s drugim radnicima učlanjenima u taj sindikat, po mogućnosti iz više tvrtki. Važno je sagledati akcijsku spremnost sindikata, vidjeti je li taj sindikat u prošlosti ulazio u industrijske akcije radi zaštite interesa svojih članova ili je takve sukobe izbjegavao.

Pravo na grad

Parola društvenih pokreta diljem svijeta koji pitanja socijalne pravde artikuliraju kroz prizmu prostora

i grada. Pojam potječe od marksističkog sociologa Henrija Lefebvrea koji je 1968. napisao knjigu pod tim naslovom. Pravo na grad kao zahtjev uključuje dva aspekta: prvi je da resursi potrebni za život i rad – od prostora grada do javnih dobara poput voda i šuma – moraju biti jednako dostupni svim stanovnicima pojedinačno, a drugi je da stanovnici kolektivno mogu planirati i stvarati zajednički prostor te kroz taj proces također graditi društvenu zajednicu kakvu žele. Planiranje i stvaranje prostora, međutim, politički je centralizirano i dirigirano sukladno zahtjevima ekonomskih procesa, zbog čega većina stanovnika ne može ostvariti jednako pravo na stanovanje, rad i sudjelovanje u društvu. Tijekom proteklih desetljeća pojačane ekonomske liberalizacije, planiranje gradova i prirodnog krajolika sve više postaje alat za proizvodnju socijalnih razlika i isključivanje iz društvenih resursa. Ta je tendencija posebno naglašena u našim postsocijalističkim gradovima gdje doživljavamo razaranje mehanizama sudjelovanja građana i privatizaciju dobara u cilju ostvarivanja kratkoročnih pojedinačnih profita. Stoga i svjedočimo pojavljivanju inicijativa kao što su *Pravo na grad*, *Srđ je naš!* i *Volim*

Pulu, koje brane pravo na planiranje budućnosti i održivosti društvenih i prirodnih resursa.

Predstavnička demokracija

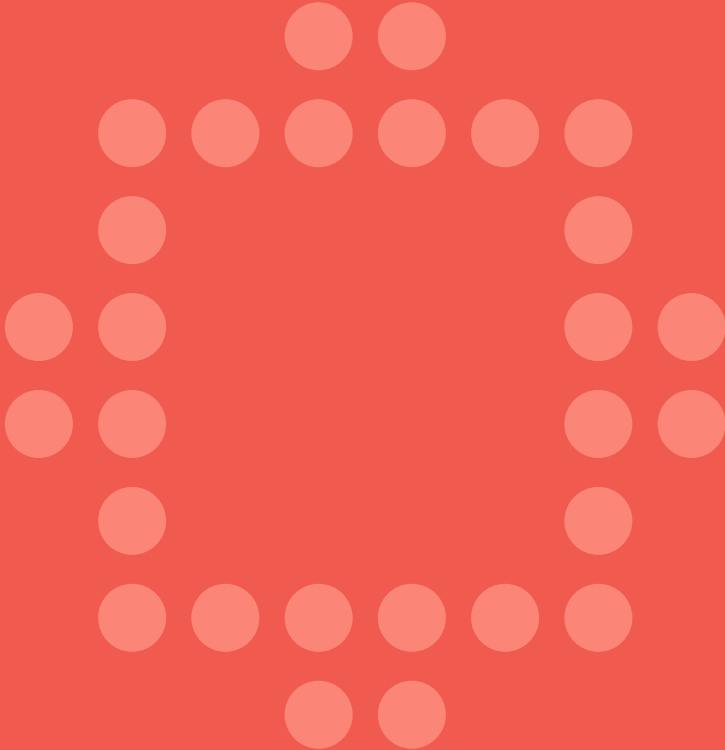
Danas prevladavajući model odlučivanja i društvenog uređenja, poznat i pod nazivima “parlamentarna demokracija” i “elektorska demokracija”. Bazira se na izboru pojedinaca koji će, u ime onih koji su ih birali, donositi odluke od važnosti za zajednicu. Demokracija se tu tumači tako da članovi zajednice činom biranja onog tko će za njih dalje odlučivati posredno sudjeluju u tom procesu odlučivanja. Ideal demokratskog djelovanja po tom principu izražava se u imenovanju svojstava tako izabranog pojedinca. On u proces odlučivanja ne ulazi u svoje ime, nego u ime zajednice koja ga je izabrala, dakle, on je njen predstavnik. Ipak, u predstavničkoj demokraciji nerijetko oni koji su izabrani ne djeluju u interesu šire zajednice, a ponekad čine i suprotno od onoga što su obećavali u vrijeme predizborne kampanje.

Preferencijalna opcija za siromašne

Crkveni nauk o brizi za najugroženije društvene slojeve koji pate pod teretom socijalne nepravde. Glavni je uzor ove brige djelovanje Isusa Krista koji se poistovjećivao s ugnjetavanima i zalagao se za njihova prava sve do smrti na križu. Preferencijalna opcija za siromašne posebno mjesto zauzima u teologijama oslobođenja.

Prehrambeni suverenitet

Pravo svakog naroda ili zajednice da demokratski utvrdi vlastite sustave prehrane i poljoprivredne proizvodnje bez ugrožavanja drugih ljudi ili okoliša. Sustav prehrane današnjice sveden je na model industrijalizirane poljoprivrede koji kontrolira nekoliko transnacionalnih prehrambenih korporacija udruženih s malom grupom velikih maloprodajnih lanaca. To je model osmišljen kako bi donosio zaradu i kao takav je u potpunosti neučinkovit u ispunjavanju svojih obveza da svim ljudima svijeta osigura dostupnu, kvalitetnu, kulturno i klimatski prikladnu hranu. Dok je, s jedne strane, sve više usredotočen na proizvodnju

sirovina poput biogoriva, stočne hrane ili plantaža za proizvodnju robe, nanoseći pritom ogromne gubitke malim poljoprivrednim gospodarstvima i ljudima koji od njih žive te generirajući glad i siromaštvo, s druge strane promiče način prehrane koji je škodljiv za zdravlje. Pokret za prehrambeni suverenitet zalaže se za promjenu načina proizvodnje i konzumacije hrane u smjeru održivosti, kvalitete i brige za temeljne resurse kao što su plodno tlo, voda i genetski resursi lokalnih sorti i pasmina. Nastoji pronaći i promovirati rješenja za pravednu i lokaliziranu distribuciju hrane, vrednovanje i poboljšanje radnih i socijalnih uvjeta u sustavima prehrane i poljoprivredne proizvodnje. Bori se za promjenu javnih politika upravljanja našim sustavima prehrane i proizvodnje hrane te povrat prava na privatiziranu, patentiranu ili na bilo koji drugi način oduzetu narodnu baštinu. Razvija se odozdo, od promjene svijesti i životnih navika svih nas, a u središte stavlja potrebe onih čiji glas se u društvu najmanje čuje – seljaka, žena i mladih.

Prekarni rad

(lat. *precarius* = izmoljen, isprošen)

Uključuje oblike nesigurnog rada kao što su jednokratni poslovi na određenom projektu (za koje se umjesto ugovora o radu potpisuje ugovor o djelu), poslovi s ograničenim trajanjem (za koje se umjesto ugovora o radu na neodređeno vrijeme potpisuje ugovor o radu na određeno vrijeme) i rad na crno (gdje se ne potpisuje nikakav ugovor). Ljudi koji se nađu u takvim radnim uvjetima pod stalnim su pritiskom traženja novog posla, čak i kad trenutno imaju posao, često su potplaćeni ili imaju neredovite prihode, ucjenjuje ih se kako bi prihvatili lošije radne uvjete s nestalnim, često i nikakvim socijalnim i zdravstvenim planom, sa slabim ili nikakvim mogućnostima sindikalnog udruživanja. Stoga su često prisiljeni tretirati jedni druge kao konkurenciju koju treba pobijediti u nuđenju svojih usluga na tržištu rada. Na taj način rad u potpunosti gubi status prava (kao što je definirano u UN-ovoj *Povelji o ljudskim pravima*) i dobiva status robe koja se iznajmljuje, prodaje i sl. Ljudi koji spadaju u tu skupinu nazivaju se “prekarijatom”. Termin je nastao kao kombinacija “prekar-

nosti” (pojma koji je u upotrebu prvotno ušao u latinoameričkim zemljama, a označava sveopće stanje privremenosti, fleksibilnosti, nesigurnosti, površnosti, neredovnosti rada u postindustrijskim društvima, izazvano neoliberalnim reformama) i “proletarijata” (radničke klase bez vlastitih sredstava za proizvodnju). Prekarni rad je sastavni dio kapitalističkog društva još od njegovih početaka, ali u aktualnoj neoliberalističkoj fazi kapitalizma (gdje se uporno promovira fleksibilizaciju rada kao uvjet daljnjeg razvoja) razni njegovi oblici dolaze do izražaja više nego ikad prije i prijete postati prevladavajućim načinom poslovanja, kako u malim, tako i u velikim radnim organizacijama (tzv. *outsourcing*). Zagovaratelji takve politike prezentiraju fleksibilizaciju rada kao novi oblik sigurnosti u kojem lakše otpuštanje ujedno znači i lakše pronalaženje novog posla, a za to su u sklopu neoliberalnog novogovora skovali i naziv “fleksigurnost”. Realnost se pokazuje sasvim drugačijom – sve više ljudi ima sve slabija i neredovitija primanja, dok im troškovi života, uslijed stalne potrebe povećanja vlastite konkurentnosti u odnosu na druge, dodatno rastu, a zbog smanjenja grupa ljudi koji zajedno rade na duži

period, smanjuje se i mogućnost zajedničkog organiziranja u zaštitu vlastitih radničkih prava.

Privatizacijska pljačka

Uobičajeni naziv za ekonomsko-politički proces koji se odvijao u Republici Hrvatskoj nakon osamostaljenja početkom 1990-ih godina. Privatizacija samoupravnih poduzeća tijekom 1990-ih dovela je do razaranja industrije i radnih mjesta. Transformacija vlasništva (iz društvenog u privatno) u uvjetima smanjenja domaćeg tržišta s 22 milijuna (u Jugoslaviji) na 4,5 milijuna stanovnika (u samostalnoj Hrvatskoj), rata i ratne ekonomije te političkog ortakluka rezultirala je nezaposlenošću, osiromašenjem velikog dijela stanovništva i koncentracijom vlasništva u rukama nekolicine. Novi vlasnici nisu ulagali u nastavak proizvodnje, nego su radije vrijedne pogone i imovinu poduzeća pretvarali u kredite za daljnje stjecanje vlasništva ili direktno u novac. U 2000-ima, nakon sanacije i privatizacije banaka, nekretnine propalih poduzeća i javni prostor postaju osnovom za nagli razvoj građevinarstva, špekulacije i napuhavanje nekretninskog balona.

Nasilno uništavanje poduzeća (npr. Kamensko), privatizacija javnog prostora (npr. Varšavska u Zagrebu), prenamjena režima namjene (npr. Srđ u Dubrovniku), prisvajanje prirodnih resursa (npr. Muzil u Puli) rezultiraju velikim profitima za investitore, a štetom za javni interes, lokalne zajednice i okoliš. Vlast, u nadi da će privući ulaganja, donosi posebne zakone o igralištima za golf i strateškim investicijama ili prostorne planove koji pogoduju investitorima. Ta druga privatizacijska pljačka (2000-ih godina) rezultira isključivanjem građana iz odlučivanja o budućnosti ključnih resursa za razvoj društva i očuvanje okoliša.

Protagonizam

(od grč. *protagonistes* = glavni junak, pokretač zbivanja, prvoborac, pobornik)

Pogled koji podrazumijeva i promovira aktivan utjecaj na stvari koje nas se tiču. Kad osoba ravnopravno sudjeluje u donošenju i provođenju odluka o stvarima koje su za nju važne, ona postaje protagonist i u zajednici i u vlastitom životu.

Rad na određeno vrijeme

Trenutno dominantan oblik radnog odnosa u Hrvatskoj, iako bi trebao biti iznimka, a ne pravilo. Čak 93 % novozaposlenih radi na ugovor na određeno vrijeme. U novijem zakonodavstvu ovaj tip rada čini radna mjesta nesigurnima, cijenu rada nižom te produbljuje rodnu diskriminaciju na tržištu rada. Njime se umanjuje mogućnost sindikalnog organiziranja i djelovanja te je, radi nesigurne prirode rada na određeno vrijeme, radnicima otežano planiranje obitelji, ugovaranje kredita i sl.

Rasa

(španj. i portug. *raza* = soj, vrsta, sorta, pasmina)

Termin je 1740. godine uveo prirodoslovac Georges-Louis de Buffon da bi označio podjelu vrsta životinja i biljaka. S obzirom na vanjske razlike među raznim ljudskim populacijama konstruirana su mjerila prema kojima se određuju i različite ljudske rase. To je koncept koji je doveo do cijelog niza nerazumijevanja i nanošenja nepravde među ljudima, posljedice čega su tragično vidljive i u naše vrijeme. Znanstveno je pot-

vrđeno da različite rase među ljudima ne postoje, svi su pripadnici vrste *homo sapiens sapiens*, a fenotipske razlike, poput izgleda očnih kapaka ili nosa te boje kože, kose ili oči, definirane su genetskim alelima koji nemaju veze s karakteristikama kao što su inteligencija, talent, atletske sposobnosti itd. Rasa je socijalni konstrukt prenesen u pravnu sferu usprkos nedostatku znanstvenih dokaza za dijeljenje ljudskog roda u rasne grupe na osnovi nekog općeg genetskog značenja. S obzirom na to, pojam “rasizam” (razvrstavanje ljudi u rasne grupe i odgovarajuća diskriminacija) jedini je oblik upotrebe termina “rasa” koji ima valjani smisao u odnosu na današnjeg čovjeka.

Realističnost očekivanja od radničke borbe

Ishod radničke borbe ovisi o mnogim odrednicama. Nije svejedno jesu li se radnici aktivirali na vrijeme ili je sve već opljačkano i poduzeće je pred stečajem. Uvjeti za borbu bitno ovise o tome radi li se o velikom ili malom poduzeću, privatnom ili javnom sektoru, o odnosima s lokalnim vlastima, o medijskoj potpori itd. Bitno je da ljudi budu

informirani o glavnim rizicima ulaska u borbu te da ispravno odrede cilj koji je ostvariv na njihovim početnim temeljima (jesu li zakasnili s otporom ili su uhvatili nekoga na djelu, ima li firma narudžbe vanjskih dobavljača i sl.). Izborna otpremnina može se smatrati uspjehom ili neuspjehom, ovisno o konkretnoj situaciji (uspjeh je jer radnici dobivaju novac, ali neuspjeh jer proizvodnja prestaje).

Rekomunalizacija dobara

Proces vraćanja privatiziranih dobara u javno vlasništvo. Posljednjih desetljeća svjedočimo intenzivnoj komercijalizaciji, *outsourcingu* i privatizaciji javnog i komunalnog sektora. Obrazovanje, zdravstvo, vodoopskrba, elektroopskrba, čistoća ili prometna infrastruktura pretvaraju se u tržišna dobra radi racionalizacije poslovanja, većih prihoda i potreba kapitala za širenjem. Međutim, iskustva država koje su ranije počele s komercijalizacijom i privatizacijom pokazuju da djelovanje prema tržišnim principima često rezultira diskriminirajućom cijenom usluga, nedovoljnim ulaganjima u infrastrukturu i rezanjima potrebnih radnih mjesta – sve

u cilju povećanja profita za privatnog vlasnika. Posebno štetnim pokazuju se javno-privatna partnerstva, kao što je slučaj hrvatskih rukometnih dvorana: javnost preuzima rizik, a privatni investitor profit. Privatizacija i komercijalizacija dodatan su teret za prihode stanovništva pogođenog visokom nezaposlenošću i padom plaća. Stoga se mnogi gradovi i države odlučuju na to da privatizirana ili koncesionirana dobra i usluge vrate pod svoje upravljanje, postižući veću kvalitetu usluga, veća ulaganja u infrastrukturu i nižu cijenu usluga. Berlin, Pariz, Budimpešta i Napulj nedavno su vratili u javno vlasništvo vodoopskrbu, čitav niz njemačkih općina je u postupku vraćanja elektroopskrbe, a neke države vraćaju u javno vlasništvo željezničku infrastrukturu.

Resursi

(franc. *ressource* = izvor, zaliha, sredstvo)

Materijali koje koristimo u svim vidovima ekonomije, kao što su voda, zemlja, razne rude i sl. To su dobra koja nam stoje na raspolaganju i koja koristimo po potrebi. Današnja logika profita stvorila je

poguban pristup društvu koji se očituje u nazivu “ljudski resursi”. Naime, ako za određenim resursom ne postoji potreba, on se može i ne koristiti ili se može odbaciti. Resurs se na to neće žaliti niti će u većini slučajeva zbog toga nestati. Čovjek nije resurs, nego je živ, aktivan subjekt koji u interakciji s drugim ljudima čini društvo i radi kojeg društvo i postoji. Poimanje ljudi kao resursa dovodi i do toga da se rad tretira kao roba, a ne kao pravo, što je još jedan od načina ugrožavanja ljudskih prava.

Sindikalizam

Ideologija ekonomskog sustava koji se gradi na povezivanju različitih industrija u konfederativne saveze u kojima se, umjesto nadmetanja na tržištu, djeluje po principu međusobne suradnje. Osnova za takav sustav su autonomne radne organizacije pod upravom radnika koje se međusobno potpomažu u razvoju i održavanju te zaštiti svojih prava.

Sindikata

(franc. *syndicat* = vijeće ili tijelo predstavnika; od grč. *syndikos* = zagovaratelj, podržavatelj, zastupnik)

Općenito, svaka grupa pojedinaca ili kompanija oformljena da bi se ostvarivalo zajedničke interese. U tom smislu se i razne kriminalne skupine, povezane novinske kuće ili agencije, cehovske zajednice i sl. nazivaju sindikatima. Ipak, najčešća upotreba pojma odnosi se na radničke organizacije osnovane s namjerom zaštite i unapređenja radničkih prava. Na toj osnovi gradi se i ideja sindikalizma koja želi nadići ulogu sindikata kao tijela unutar neke radne organizacije i postati tijelo koje je u cijelosti sama ta radna organizacija.

Sjemenarski suverenitet

Kao pravo na pristup genetskim resursima domaćih sorti i pasmina kultiviranog bilja i stoke, čini bitan dio prehrambenog suvereniteta. Genetski resursi velikim su dijelom koncentrirani u rukama nekoliko velikih kompanija koje nastoje potisnuti običaj čuvanja sjemena na gospodarstvima i u vrtovima te

učiniti poljoprivrednike ovisnima. U tom im pomaže globalna politika liberaliziranog tržišta gdje države imaju sve manje moći zaštite prava svojih naroda, a javnim politikama pogoduju krupnom kapitalu. Treba naglasiti i da se te kompanije uglavnom ne bave primarno sjemenarstvom, nego su to kemijske kompanije koje proizvode mineralna gnojiva i pesticide pa razvijaju takve sorte koje je nemoguće uzgajati bez obilne primjene kemijskih sredstava. Pokret za sjemenarski suverenitet nastoji motivirati poljoprivrednike i vrtlare da, bez obzira na to koliko zemlje obrađuju, čuvaju domaće sorte i razmjenjuju sjeme s drugim uzgajivačima. Mreže čuvara domaćih sorti predstavljaju najbolji mogući model očuvanja genetske raznolikosti kultiviranih vrsta.

Socijalizam

(lat. *socius* = drug; *sociare* = udruživati, dijeliti; *societas* = družina, društvo)

Ideologija ekonomskog sustava koja se zasniva na udruživanju sredstava za proizvodnju s ciljem postizanja sveopće koristi u zajednici, a produktivnost i kvaliteta života osiguravaju se kroz društveno

vlasništvo o kojem zajedno odlučuju svi pripadnici zajednice s namjerom da ravnomjerno raspodjeljuju dobit. Vrijednost stvari ne mjeri se cijenom koju ona postiže, nego konkretnom upotrebom koristi. Socijalizam naglasak stavlja na čovjeka kao pripadnika zajednice i na suradnju. Čovjek se tretira kao razumno biće koje kroz odgoj i obrazovanje razvija ponašanje usmjereno na dobrobit cijele zajednice i na vlastitu dobrobit. Kroz definiranje potrebe za kreativnim stvaranjem, kao jedne od ključnih prirodnih odlika čovjeka, tumači se i ideja slobode. Da bi čovjek mogao biti kreativan, mora biti slobodan, a da bi mogao biti slobodan, mora biti ravnopravan drugim ljudima. Da bi ljudi bili ravnopravni, moraju biti i ekonomski jednaki. Ocjenjivati socijalizam uzimajući kao primjer totalitarne države koje su se nazivale “socijalističkima” pogrešno je jer one prvenstveno pokazuju na koje je sve načine ideja socijalizma bila zloupotrebijavana. Jednako je pogrešno izjednačavati demokraciju s kapitalizmom, što se u javnosti često čini, jer nam i povijest i današnjica pružaju niz primjera kapitalističkih država koje nisu demokratske.

Socijalni ekumenizam

(od lat. *societas* = društvo; grč. *oikoumene* = naseljeni (poznati) svijet, ili lat. *oecumenicus* = opći, sveobuhvatni, univerzalni)

Dio ekumenskog pokreta koji, osim međusobnog približavanja religijskih zajednica (što se naziva “ekumenizmom”), ističe potrebu suradnje vjerskih skupina i civilnog društva kao neophodan preduvjet sveopće društvene suradnje i održivog dijaloga.

Solidarnost

(od lat. *solidus* = čvrst, cijel, nepodijeljen)

Ideja i praksa suradnje i međusobnog pomaganja između članova neke grupe (od obitelji preko radničke klase do čovječanstva), koji se temelje na njihovom osjećaju međusobne povezanosti, odnosno na zajedničkim stavovima, vrijednostima, interesima, ciljevima itd. Solidarnost podrazumijeva djelovanje u korist drugoga bez očekivanja da će drugi uzvratiti jednakom mjerom. Prema Petru Kropotkinu, solidarnost nije samo princip po kojem funkcioniraju ljudske zajednice, nego je pronalazimo i kod ne-ljud-

skih vrsta, tj. u cijeloj prirodi. Kao etički, socijalni i politički koncept i imperativ, solidarnost igra važnu ulogu u međusobno vrlo različitim pogledima i teorijama, od anarhizma do katoličkog socijalnog nauka.

Solidarnost sindikalnog pokreta

Jedna od osnovnih smjernica za djelovanje sindikata i sindikalnog pokreta. Sindikat jest i treba biti interesna organizacija svojih članova, ali ako se sindikat ograničava na organiziranje članstva samo unutar određene industrijske grane ili određene struke riskira da se izolira od interesa ostatka radništva, a tako usitnjen i interesno izoliran sindikalni pokret neće moći adekvatno obraniti interese svojih članova i radnika općenito. Građenje širih saveza na osnovi solidarnosti u interesu je sindikalnog članstva i svih radnika. Operativno gledajući, bez solidarnosti je nemoguće organizirati radničke akcije kao što su štrajkovi, uključujući i generalni štrajk.

Spol i rod

Razlikovanje koje i u stručnim krugovima i u široj javnosti izaziva prijepore. Uobičajeno je određivati *spol* anatomskim i biološkim karakteristikama, a *rod* kao kulturnu kategoriju ili pak (samo)određene seksualnosti koje ne mora poštivati “biološku logiku”, tj. svjesno se opire toj logici i njenim uspostavljenim pravilima u društvu. Međutim, takva podjela, uz to što pojašnjava, ujedno i produbljuje razlike, zapravo ponovno vodi nekoj vrsti zamagljivanja uspostavom dvojnosti između prirode i društva. Karakteristike koje određujemo biološkim ili pak socijalnim jednako su podložne preobrazbama tijekom povijesti, ali i geografskim specifičnostima. Drugim riječima, obje ove kategorije povijesno su nastale i uvijek ih treba promatrati kao takve. Manje je poznato da je današnji dvospolni model o kojem učimo u školama konstruiran tek sredinom 18. stoljeća, a do tada se čovjekov biološki ustroj objašnjavao kao jednospolan (žena je tek slabije razvijena verzija muškarca, što u društvu dovodi do podjele na dva roda). Postoje kulture koje razlikuju više od dva roda; npr. indijska tradicija prije engleske kolonizacije poznaje tri roda, a

narod Bugis u Indoneziji ima čak pet rodni razlika.

Strategije i taktike u umjetnosti

Umjetničke strategije obuhvaćaju taktike (metode, postupke) kojima se služe umjetnici u posredovanju određene teme. Umjetnost nastoji proširiti polje ustaljenih interpretacija sustava, ogoliti postojeći poredak i destabilizirati ga da bi aktivirala publiku i potaknula promjenu. Razvijajući svoje strategije i taktike, umjetnici se svakim radom kreću kroz nove procese. Budući da polje umjetnosti nije precizno definirano metodama i predmetom, kao što su to znanstvene discipline, umjetnici mogu posegnuti za različitim metodama i teorijskim modelima, preklapati ih, zalaziti u prostore drugih disciplina, mijenjati kontekste, prikivati se i preobražavati, da bi temu koju tretiraju učinili vidljivom. Umjetnik koji se bavi društveno angažiranim praksama nastupa kao agens (pokretač) u društvu. Budući da je polazište umjetničkoga rada određena društvena situacija, često surađuje s pripadnicima dotične zajednice, timovima stručnjaka iz različitih područja,

angažira ih i dovodi u interakciju. Oni se tada nalaze u poziciji da budu producenti, agenti, dizajneri, arhivisti i prenositelji znanja, odnosno da postaju sudionici, suradnici, suautori i publika istovremeno. Suradnja i komunikacija nisu samo umjetničke taktike, nego i produkt umjetničkoga rada i njegov materijal, jednako kao što su to boja ili glina u klasičnim umjetničkim praksama poput slikarstva ili kiparstva.

Subjektivnost

U kontekstu direktnodemokratske zajednice, subjektivnost izražava način na koji njeni pripadnici doživljavaju sami sebe. Prakticiranjem direktne demokracije pojedinci ravnopravno izgrađuju i individualni i kolektivni identitet, gdje na obje razine, umjesto objekta nad kojim se vrši volja od strane nekog drugog, postaju subjekt koji sam odlučuje o svojoj sudbini.

Supsidijarnost

(od lat. *subsidiium* = pomoć, potpora, podrška)

Princip po kojem se sve što se može raspraviti, odlučiti i provesti na

nižim razinama organizacije društvenog života ne treba prenositi na više razine organizacije (npr. o tome da li će se na mjestu parka u nekoj gradskoj četvrti izgraditi nova stambena zgrada ili parkiralište trebali bi odlučiti stanovnici te gradske četvrti, a ne gradska administracija ili državno ministarstvo). Stoga je supsidijarnost jedno od ključnih načela direktne demokracije. Supsidijarnost podrazumijeva decentralizaciju i oslabljivanje hijerarhija u društvenom i političkom životu, odnosno drugačiju raspodjelu moći nego što je to slučaj u većini današnjih društava, ali i drugačiju raspodjelu odgovornosti. Supsidijarnost, naime, omogućuje veću slobodu i autonomiju pojedincima odnosno građanima i zajednicama, ali zahtijeva od njih veći angažman oko zajedničkih pitanja. U tzv. “kontekstualnim teologijama”, supsidijarnost je načelo prema kojem se u proces socijalne izgradnje zajednice, osim državnih i crkvenih institucija, uključuju i najniži društveni slojevi (skupine i pojedinci) kao potencijalni suradnici i generatori promjena, čime ih se nastoji zaštititi od dominacije i beskrupuloznosti brojnijih i utjecajnijih društvenih grupa.

Štrajk

Svaka kolektivna organizirana industrijska akcija koja podrazumijeva obustavu rada s ciljem da se ostvare određeni interesi radnika. Prema hrvatskim zakonima, štrajk može organizirati jedino sindikat, a razlog za štrajk može biti neisplata plaće ili zastoj u kolektivnim pregovorima, kao i svi drugi primjeri ugrožavanja radničkih prava. U skladu s takvim zakonima od sindikata se očekuje da čini sve da štrajk bude proveden u zakonskim okvirima kako bi se izbjegle štetne posljedice ulaska u nezakoniti štrajk. Postoje različiti oblici štrajka: uobičajena obustava rada s popratnim prosvjednim aktivnostima, “bijeli štrajk” (nedovoljno zalaganje u izvršavanju uobičajenih poslova na radnom mjestu), “divlji štrajk” (neprijavljeni ili nezakoniti štrajk), “generalni štrajk” (štrajk koji se provodi u više sektora ili svim sektorima rada) itd.

Teologija revolucije

(“teologija”, grč. *theologia* = nauk ili znanost o bogu; od grč. *theos* = bog + *logos* = riječ, govor, zakon, mjera, razlog, ili *-logia* = rasprava, nauk, znanost; “revolucija”, od lat. *revolutio* = prevrat, obrat, preokret)

Inačica latinoameričke teologije oslobođenja koja smatra da je u očuvanju ili stjecanju ljudskih prava ugroženih skupina dopušteno odgovoriti i nasilnim metodama. Karakteristična je za socijalno najtrusnija područja u svijetu. Budući da nije u skladu s Kristovom praksom aktivnog nenasilja, a samim time ni sa Crkvenim naukom, mnogi teolozi (uključujući teologe oslobođenja) od nje su se javno ograđivali.

Teologije oslobođenja

(“teologija”, grč. *theologia* = nauk ili znanost o bogu; od grč. *theos* = bog + *logos* = riječ, govor, zakon, mjera, razlog, ili *-logia* = rasprava, nauk, znanost)

Teološki pokreti nastali uglavnom u zemljama tzv. “Trećeg svijeta” (posebno u Latinskoj Americi), u središtu čijeg promišljanja je oslobođenje od socijalnog, ekonomskog

i političkog ugnjetavanja. Teolozi oslobođenja na teološki način argumentiraju u korist potlačenih i marginaliziranih društvenih skupina te prilagođavaju svoju argumentaciju različitim društvenim kontekstima (zato se koristi i izraz “kontekstualne teologije”). Tako postoje latinoamerička teologija oslobođenja, feministička teologija, crnačka teologija, afrička teologija, azijska teologija, teologija američkih urođenika itd.

Tranzicija u održivo društvo

(lat. *transitio* = prelazak, prijelaz)

Za razliku od uobičajene upotrebe pojma – u smislu “tranzicije iz socijalizma u kapitalizam” – tranzicija je ovdje prijelaz u društvo koje je održivo, koje koristi resurse samo u onoj mjeri u kojoj se oni stignu obnavljati i u kojem kreativno pronalazimo rješenja unutar svoje lokalne zajednice prije nego ih krenemo “gotova” kupovati od multinacionalnih korporacija. Tranzicija je prijelaz u niskougljično, odnosno postfosilno društvo, kroz koji pronalazimo praktične odgovore na velike krize našeg vremena – vrhunac proizvodnje nafte (*oil peak*), klimatske promjene, ekonomsku

krizu i socijalnu krizu. Izgledno je da će fosilna goriva uskoro postati ili teško dostupna ili toliko skupa da ćemo morati u potpunosti reorganizirati svoj način života. Morat ćemo postati manje ovisni o transportu, a to znači lokalizaciju (nasuprot globalizaciji) praktički svega – uzgoja hrane, proizvodnje energije, pa i ekonomije uopće. Tranzicija polazi od toga da zajednice same najuspješnije mogu pronaći odgovore na svoje probleme, jer sama zajednica je svojevrsno dobro koje niti fosilna goriva u neograničenim količinama, niti novac ne mogu nadoknaditi. Tranzicija je permakulturno dizajniranje održivih zajednica, ali ne formiranje novih zajednica, nego djelovanje unutar već postojećih (sela, gradske četvrti, gradovi, društva u cjelini).

Umjetnost kao društveni laboratorij

Umjetnička strategija u kojoj se određena tema obrađuje kroz suradnju stručnjaka iz različitih područja i aktivno uključene publike. Galerija i druga mjesta umjetničkoga rada postaju sučelje za raspravu, okruženje za stvaranje znanja, analizu i kritiku. Tema se predstavlja i

obrađuje kroz različite forme, od računalnih igara, preko predavanja, diskusija, statistika do galerijskog postava i namještaja, a svaka od tih formi svojevrsna je edukacijska konzola koja se umrežuje s ostalima šireći polje znanja, kritike i uvažavanja. Ovakav umjetničko-edukativni format ima svoj izvor u konceptu “socijalne skulpture” Josepha Beuysa, prema kojemu je svaki čovjek kreativni društveni subjekt s potencijalom da kvalitetno sudjeluje u oblikovanju društvenog organizma.

Umjetnost kao infrastruktura

Umjetnička strategija koja ne stavlja naglasak na krajnji produkt umjetničkoga procesa, objekt, događaj ili situaciju, nego na strukturnu podršku umjetnosti u procesima koji vode učvršćivanju neke zajednice ili su usmjereni na projekte od javnoga interesa. U tom smislu, umjetnost, nakon što je prepoznala problem i postavila jasan cilj, osigurava potrebne alate za djelovanje kroz različite oblike edukacije i suradnje koje organizira. Uspostavlja sustav uzajamnosti i podrške te pruža infrastrukturu za nove oblike protoka

i predstavljanja znanja: omogućuje sagledavanje stvari iz drugačijih pozicija, prevođenje znanja i materijala u različite medije i jezike različitih disciplina. Galerija ili muzej mogu biti fizički okvir tog djelovanja, ali ne isključivi, jer je krajnja svrha umjetnosti kao infrastrukture intervenirati u život preoblikovanjem izvanumjetničkoga okruženja umjetničkim taktikama, koje su fleksibilne i protočne pa omogućuju sagledavanje teme iz različitih kutova i na drukčije načine. Pritom je važna suradnja i zajedničko djelovanje sa stručnjacima iz drugih područja i ljudima uključenima u projekt da bi svi zajedno iznašli alate za život koji se može oduprijeti političkim pritiscima i manipulacijama.

Zajednica

Manji ili veći broj pojedinaca povezanih u određenu grupu koja može biti definirana kroz interes, mjesto obitavanja, porijeklo i sl. Neovisno o veličini (kućanstvo, zgrada, kvart, selo, grad, država, planet, galaksija), da bi određena grupa bila zajednica, unutar nje mora postojati barem osnovni set odrednica koje svi ili bar velika većina u grupi

prihvaćaju (npr. oni čiji roditelji pripadaju određenoj narodnosti i sami prihvaćaju tu narodnost kao svoju). Što je brojniji set odrednica koje neku grupu čine zajednicom, to se postiže veće jedinstvo unutar zajednice. Stupanj jedinstva unutar zajednice određuje i njenu snagu u odnosu na sve vrste izazova, i vanjske i unutrašnje. Svaka ideologija tumači društvo u smislu nuđenja rješenja za oblikovanje snažnih zajednica.

Zakonski okvir sindikalnih akcija

Radni proces, kao i sindikalni rad, odvija se u određenom zakonskom okviru. Taj okvir u velikoj mjeri određuje tip akcija koje je moguće provesti. Ignoriranje zakonskog okvira znači izlaganje radnika opasnostima kao što su otkaz zbog nezakonitog štrajka, tužbe za naknadu štete itd. Ipak, sindikat bi trebao biti borbena organizacija, a ne samo društvo za pravnu pomoć. Sadržaj zakona diktiraju određene grupe ljudi koje, nažalost, najčešće ne dijele iste interese s radništvom. Zato bi sindikati trebali, u skladu s realnim mogućnostima, zastupati interese svojih članova i mimo

zakona koji su za njih štetni (npr. okupacija pogona od strane radnika bit će nezakonit, ali vjerojatno legitiman čin). Ne smije se zaboraviti da današnja zakonska regulativa o sindikatima postoji upravo zato što su se sindikati za nju izborili svojim djelovanjem u vrijeme kad je njihovo postojanje (zajedno s cijelim nizom drugih radničkih prava) bilo zakonom zabranjeno.

Umjetnost Brojnost članstva sindikata
Struktura Demokratska procedura Direk
obra ekonomija Dokumentacijske prak
tisak Ekonomija Ekonomska demokrac
naga sindikata Genetska raznolikost
eposluh Građanstvo Grijeh struktura
eologija Industrijska akcija Informir
govor Konsenzus Kršćanski socijalizan
beralizam - ekonomski i socijalni liberaliz
rava Ljudska prava - (1. generacija) gra
2. generacija) ekonomska, socijalna i kult
olidarna prava Ljudska prava - (4. gener
dividualna i grupna prava Nacija narod
atrijarhat Permakultura Plenum Politič
oda Postkapitalistički grad Povjerenj
redstavnička demokracija Preferencij
uverenitet Prekarni rad Privatizacijska
rijeme Rasa Realističnost očekivanja od
esursi sindikalizam Sindikat Sjemen
kumenizam Solidarnost Solidarnost si
aktike u umjetnosti Subjektivnost Supsi
evolucije Teologije oslobođenja Tranzic

NAKLADNIK: MAPA

ZA NAKLADNIKA: Andreja Kulunčić

UREDNICI: grupa Direktna demokracija
u školi

AUTORI I UREDNICI POJMOVA: grupa
Direktna demokracija u školi (Dijana
Ćurković, Hrvoje Jurić, Bruna
Nedoklan, Sanela Planinčević-Vujičić,
Zdravko Popović, Izvor Rukavina);
Branko Sekulić, Feministička fronta
i Ženska fronta za radna i socijalna
prava, Novi sindikat, Bojan Nonković,
Jovica Lončar, Irena Bekić, Tomislav
Medak, Zelena mreža aktivističkih
grupa (ZMAG)

LEKTURA I KOREKTURA: Hrvoje Jurić i
Dijana Ćurković

PRODUKCIJA: Martina Kontošić

OBLIKOVANJE: Dejan Dragosavac - Ruta

TISAK: Tiskara Zelina d.d.

NAKLADA: 300

ISBN 978-953-57788-2-0

CIP zapis je dostupan u računalnome
katalogu Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu pod brojem
000919442.

Zagreb, studeni, 2015.

Publikacija je producirana uz financijsku
podršku Ministarstva kulture Republike
Hrvatske i Gradskog ureda za kulturu,
obrazovanje i sport Grada Zagreba.

Projekt "Kreativne strategije: Početnica"
u 2015. godini podržan je od strane
Zaklade "Kultura nova", Ministarstva
kulture Republike Hrvatske, Hrvatskog
audiovizualnog centra i Gradskog ureda
za kulturu, obrazovanje i sport Grada
Zagreba.

Hrvatski
audiovizualni
centar
Croatian Audiovisual Centre

Mišljenja izražena u ovoj publikaciji
odražavaju isključivo mišljenja autora i
ne izražavaju nužno stajalište navedenih
financijera.

Republika
Hrvatska
Ministarstvo
kulture
Republic
of Croatia
Ministry
of Culture

